

OOSTVLAAMSCHE ZANTENMEDEDEELINGEN VAN DEN BOND DER OOSTVLAAMSCHE
FOLKLORISTEN*Maatschappij zonder winstbejag*

Secretariaat van den Bond :
L. VERLODT, Zalmstraat, 69, Gent

Penningmeester :
CL. TREFOIS, Steenhouwerstr., 36,
Ledeberg-Gent Postcheckr. 111.318

Redactie van Oostvl. Zanten :
Prof. Dr. P. DE KEYSER,
Egmontstraat, 14, Gent.
Clemens TREFOIS, J. BOES.

De Folklore als Wetenschap en als Toegepaste Wetenschap (*)

Prof. Dr. DE KEYSER

Niemand zal betwijfelen dat de verschillende wetenschappen, waarmede op dezen landdag de folklore geconfronteerd wordt, *echte* wetenschappen zijn. Nochtans is er een tijd geweest dat sommige onder hen geen plaats vonden in de officieele classificatie der wetenschappen. Langen tijd heeft men geteerd op een erfenis der Oudheid, die slechts zeven *waardige* wetenschappen — artes liberales — kende: Grammatica, Rhetorica, Dialectica, Arithmetica, Geometria, Astronomia en Musica. Daar is al evenmin spraak van Natuurwetenschap als van Geschiedenis, van Rechtswetenschap als van Bouwkunde, om maar te zwijgen van Archeologie, Psychologie, Museumkunde of Geneeskunde. Ze waren nochtans niet heelemaal onbekend bij de Ouden, ver van daar. Om slechts één geval aan te halen: Hippokrates, geboren 460 v. Chr., overleden 377 v. Chr. wordt de vader der wetenschappelijke Geneeskunde genoemd. Dat heeft niet belet dat de Geneeskunde aan de Astronomie werd ondergeschikt gemaakt en dat ongeveer tot de Renaissance bleef. We hoeven echter niet zoo hoog op te klimmen om vast te stellen dat gevestigde wetenschappen niet gemakkelijk plaats inruimen voor nieuwe weten-

(*) Inleiding op de lezingen van den 2^{en} Landdag voor Folklore (27-28 November 1937) van den Bond der Oostvlaamse Folkloristen.

schappen. We hebben in de 19e eeuw den strijd gekend tusschen de filosofie en de natuurwetenschap. In den aanvang der eeuw hield de filosofie de opkomende natuurwetenschap in de verdrukking. Dank zij de groote ontdekkingen en uitvindingen op natuurwetenschappelijk gebied werden in de tweede helft der 19e eeuw de rollen omgekeerd: de filosofie en de philosophische vakken geraakten op hun beurt in de verdrukking. Onder voorwendsel van « metaphysica » werden ze nog ternauwernood geduld. De anthropologische wetenschap, de wetenschap van den Mensch, hebben tegen het einde der 19e eeuw daaraan een einde gemaakt. Men heeft meer en meer leeren inzien dat de « hierarchie » der wetenschappen niet op een abstrakt wereldbeeld, maar op den mensch zelf berust: « De Mensch maat van alle dingen ! »

De ordening van zijn kennis omtrent hetgeen hem omringt en hetgeen in hem omgaat hangt van zijn menschelijke natuur af. De mensch is lichaam en hij is geest. Bij het vergaren van kennis of wetenschap zal hij op tweeërlei wijzen te werk gaan 1e door de ervaring: uiterlijke door waarneming, innerlijke door introspectie, 2e door het experiment, waardoor hij de natuur dwingt op bepaalde vragen een antwoord te geven. Alle wetenschap berust op feiten, maar de feiten zijn niet alle van één en dezelfde orde. Er zijn *natuurlijke* feiten, die met onze zintuigen of met de geperfectioneerde zintuigen, die we instrumenten noemen, worden waargenomen; er zijn *geestelijke* feiten, die we door deductie en beredeneering trachten te achterhalen. Wanneer we feiten trachten te verklaren dan stellen we hypothesen op en zulks geldt evenzeer voor de natuurlijke als voor de geestelijke feiten. Geen theorie zonder hypothesen. Doen zich nieuwe feiten voor, die met de theorie in strijd zijn, dan hoeft de theorie herzien te worden. Zulke wijzigingen gebeuren voortdurend in de Wetenschap: een voor altijd vaststaande Wetenschap is immers onbestaanbaar. Wat waar is voor de Wetenschap in 't algemeen is eveneens waar voor de wetenschappen in 't bijzonder. Principiëel gescheiden in natuur- en cultuurwetenschappen, is het van het dualistisch menschelijk standpunt uit ondoenlijk een « hierarchie » van wetenschappen op te stellen. Alle wetenschappen moeten samenwerken om den mensch in zijn stoffelijk en geestelijk bestaan te verklaren. Dat de *folklore* of *Volkskunde* hierbij een rol te vervullen heeft is duidelijk wanneer men beseft wat de wetenschappelijke folklore beoogt. Als wetenschap moet ze gerangschikt worden onder de cultuur- of geesteswetenschappen. Alhoewel de volkskunde zich veelvuldig inlaat met onderzoekingen naar de

stoffelijke omstandigheden van een volksgroep of een volksgemeenschap, blijkt haar *geestelijke* doelstelling uit haar bekommering steeds doorheen de stoffelijke producten, hetzij van materieel-technischen aard, hetzij van spiritueel-letterkundigen aard tot de kennis van de voortbrengers dier producten door te dringen. Van uit ons rationeel-idealistisch standpunt van wetenschapsmensen trachten we de mentaliteit van de volksmensen te doorgronden. In de volkskunde leeren we dus den volksmensch, en in de eerste plaats den volksmensch van eigen volk, door rechtstreeksche en onrechtstreeksche middelen, beter kennen. De rechtstreeksche middelen zijn het contact en den omgang met het volk, de onrechtstreeksche middelen de studie van hetgeen we gewoon zijn in te deelen in materieële en geestelijke folklore, als daar zijn: de volkswoning, de bedrijvigheid in huis, buitenshuis, op akker en veld, op water en in het bosch, de bedrijvigheid van ambachten en beroepen, de voeding, de gebruiken bij de geboorte, huwelijk en dood, de kleederdracht, de volksvermaken, de volkskunst; het volksgeloof, het bijgeloof, de volkswetenschap over geneeskunde, weer en wind, de volkstaal, en, *last not least*, de volksletterkunde: de vertellingen, sagen, sprookjes, liederen, en het volkstooneel.

Misschien was voor u deze opsomming overbodig? Ze herinnert ons in elk geval aan den omvang van het folkloristisch onderzoek, dan onder de gevestigde wetenschappen van dezen tijd een plaats onder de zon opeischt. Indien de methodes van dat onderzoek wetenschappelijk zijn, van den zelfden aard als deze gebruikelijk bij het philologisch-historisch en psychologisch onderzoek, waarom zou de folklore als wetenschap geen gelijkwaardige plaats verkrijgen naast Sociologie en Cultuurkunde, naast Staatkundige geschiedenis, Geschiedenis van de Letterkunde of van de Plastische kunsten. Evenmin als voor gene vakken, hoeft de nuttigheidsfactor aangehaald te worden om de wetenschappelijkheid te staven. Indien nochtans de eventueele rangorde op nuttigheidsoverwegingen moest opgesteld worden, dan geloof ik dat tal van universitair gevormde beroepsmensen, zooals advocaten, rechters, geneesheeren, ingenieurs, officieren, leeraars, groot voordeel zouden kunnen trekken uit een betere kennis van de volkspsyche, die ze te leiden, te beoordeelen en te... veroordeelen hebben. We zijn het allen eens dat ze de volkstaal moeten machtig zijn, waarom niet de hoofdzaken van de folklore, die hen beter de gemoedsbewegingen en de gemoedsbezwaren van het volk kan doen vatten?

Ik verontschuldigd mij voor dit pleidooi *pro domo*, maar ik kon dit argument niet heelemaal over het hoofd zien, waar het op dezen landdag gaat over de verhouding van verschillende waardevolle en gewaardeerde wetenschappen tot de, althans in universitaire milieus, stiefmoederlijk behandelde folklore.

Misschien is voor deze onbillijke bejegening, waar toch in de wetenschappelijke wereld hier en elders de wetenschappelijke folklore meer en meer in aanzien stijgt, een verklaring te zoeken in de onbesuisde manier waarop de folklore wordt gebruikt of beter misbruikt bij allerlei gelegenheden, zooals kermissen en karnavals. Let wel, ik ben hoegenaamd geen tegenstander van hetgeen ik noemen zou: de «toegepaste folklore», maar «toegepaste folklore» veronderstelt insgelijks zorgvuldige studie, voorbereiding en uitvoering. In de eerste plaats mag de toegepaste folklore niet verward worden met de wetenschappelijke folklore. Wetenschappelijke folklore is objectief en onpartijdig, wetenschappelijke folklore beschrijft en verklaart, verzamelt en schikt. In 't Fransch spreekt men van: folklore *descriptif*. Toegepaste folklore maakt deel uit van een programma van «volksverzorging», in 't Duitsch drukt men dat uit door de benaming «*Volkspflege*». Meer dan vroeger het geval was, stellen de Regeeringen immers belang in de ontspanningsgelegenheden van het volk: sport, spel, dans, zang, muziek, kunst, toerisme, enz. Meer dan ooit het geval was worden deze gelegenheden van overheidswege aangevoerd, beschermd en geleid. In verschillende landen zijn op dat gebied grootsche verwezenlijkingen geschied, zoowel in landen met totalitair regiem, bv. in Duitschland met de organisatie: «*Kraft durch Freude*», als in landen met democratisch regiem, bv. in Frankrijk.

Internationale kongressen hebben plaats gehad: te Praag, te Brussel, te Rome, te Hamburg, waar alle aspecten van dit vraagstuk werden onderzocht. Het is te onzent nog te weinig bekend dat wij als gevolg van deze, meestal internationale bemoeiingen, ook een officiëlen *Dienst bezitten van den Vrijen tijd*. Die Dienst, die in een Vlaamschen en Waalschen Dienst, is ingedeeld, heeft er alles bij te winnen in aanraking te blijven met de wetenschappelijke folklore, maar de werkkringen van beide folkloristische lichamen moeten gescheiden blijven. Om die reden is het zoo verheugend dat de huidige Minister van Openbaar Onderwijs het initiatief nam naast den bestaanden Dienst van den Vrijen Tijd, in navolging van de «*Commissie van het Oude Volkslied*» een «*Nationale Commissie van de folklore*» te stichten. Wij

bieden hem hier om dit heilzaam initiatief, voor de beoefening van de wetenschappelijke folklore, onze meest hartelijke gelukwensen aan ! En ik vraag mij af of wij niet in navolging van het « *Internationaal Congres van Folklore* » te Parijs van 23-28 Augustus ll., voor onze toekomstige landdagen geen *twee afdeelingen* zouden voorzien : een *Afdeeling voor Wetenschappelijke Folklore*, en een *Afdeeling voor Toegepaste Folklore*, waar de folkloristische vraagstukken eerst afzonderlijk en daarna gemeenschappelijk in algemeene vergaderingen van de twee afdeelingen zouden kunnen worden besproken. Op deze wijze zou rationeele verdeling van den folkloristischen arbeid mogelijk worden en de *samenwerking van alle folkloristen*, doel van landdagen of Congressen dien naam waardig, worden verwezenlijkt.

Folklore en Psychologie

Dr. K. C. PEETERS.

De verhouding folklore-psychologie kunnen we langs drie wegen nasporen: 1. door een confrontatie van het materieel voorwerp van beide wetenschappen; 2. door een overzicht van den ontwikkelingsgang van deze wetenschappen; 3. door ingaande studie van het folkloristisch materiaal van psychologisch standpunt uit beschouwd.

We zullen zeer vluchtig deze drie wegen een voor een inslaan. Wegens de beknoptheid dezer verhandeling moeten we ons, spijtig genoeg, bepalen bij een naast elkaar plaatsens van namen en feiten. Eerlang hopen we echter over dit onderwerp een uitgebreide studie te laten verschijnen, waarin de belangstellenden de volledige documentatie en argumentatie zullen vinden.

I.

Welke ook de opvatting is, die men heeft over de beteekenis, het doel en de waarde eener wetenschappelijke beoefening der folklore, het zal door elkeen worden aanvaard, dat ze de studie beoogt van uitingen van het volksleven, die voorai van geestelijken aard zijn. Zelfs bij het bestudeeren van de stoffelijke producten, moet men daarin de geestelijke activiteit zien van het individu of van de groep, die deze voorwerpen heeft voortgebracht. In laatste instantie gaat het bij de folklore om een *geestelijk studieobject*.

Het studiemateriaal bestaat niet uit enkelvoudige verschijnselen en toestanden, maar uit complexen, of, om de moderne terminologie te gebruiken, uit « structuren », op wier ontstaan en groei allerlei invloeden hebben ingewerkt en waarbij historische, sociale en psychologische factoren den hoofdtoon aangeven.

Door de studie dezer structureele verschijnselen en toestanden wil de folklore bijdragen tot *de kennis van de geestelijke activiteit van den mensch*, zooals deze zich in en door de gemeenschap manifesteert.

Maar dit doel wordt ook nagestreefd door de psychologie en, meer speciaal, door de sociale psychologie, vermits er spraak is van den mensch als lid eener gemeenschap.

Zonder meer kan men hieruit reeds afleiden, dat er nauw verband moet bestaan tusschen beide geesteswetenschappen. Ze hebben immers een *gemeenschappelijk materieel voorwerp*.

Zulke bloote bevestiging, die de conclusie is eener logische re-deneering, kan echter niet volstaan. Want daardoor zijn we geenszins ingelicht over den aard van dat verband.

Hebben de grondleggers en de beoefenaars der wetenschappelijke folklore zelf dat verband gezien en hebben zij een bepaalde positie ingenomen ten overstaan van het vraagstuk of de folklore al dan niet een psychologische wetenschap is? Hebben zij zich uitgesproken over den aard dezer verhouding?

Tevens moet men zich afvragen of hunnerzijds de psychologen aan de folklore ongemerkt zijn voorbijgegaan en het materiaal, dat voorhanden was, ongebruikt hebben gelaten.

Als men dit probleem wil oplossen, is meteen ook de kwestie gesteld van de wederkeerige beïnvloeding van beide wetenschappen in hun worden en zijn.

Het valt dadelijk op, dat het antwoord op deze vragen dient gezocht in den ontwikkelingsgang van beide wetenschappen.

II.

1. Wie den ontwikkelingsgang der *folklore* inzichtelijk beschouwt, moet erkennen, dat immer positie genomen werd ten overstaan van een psychologische probleemstelling, weze het in positieven of negatieven zin. De discussie omtrent de benaming der nieuwe wetenschap gaven hiervan een sprekend bewijs. Heeft men in Frankrijk niet de benaming *anthropopsychologie* voorgesteld? Sprak de Spaansche folklorist Machado y Alvarez niet van een *palaeonthologische psychologie*? En in Italië heeft men zoo sterk vastgehouden aan den naam *demopsicologia*, in navolging van de Fransche *démopsychologie*, dat de benaming folklore er slechts na veel moeite ingang vond.

« Dès la naissance de notre science, zegt, Saintyves, ses fondateurs ont entendu travailler à une *psychologie du peuple* ou *psychologie de l'homme*, entrevu clairement, qu'ils jetaient la base de la *psychologie de l'âme populaire*. » (Manuel de Folklore. Paris 1936. I., 6)

Men aanzag werkelijk de folklore als een onderdeel der psychologie.

Onder invloed der Völkerpsychologie hebben de folklore-verzamelaars in de helft der XIXe eeuw resoluut den weg der psychologie ingeslagen. Tengevolge van de reactie, die daaruit moest voortvloeien, kon duidelijk de scheidingslijn worden getrokken tusschen de voor- en de tegenstanders eener psychologische op-

vatting der folklore. In Engeland werd Tylor's ethnologie als een psychologische methode bestempeld. Men kwam er zelfs tot een scheiding tusschen folklore en ethnologie met het psychische als criterium. (*Nutt, Hartland, Staniland Wake, e.a.*) In Duitsland kwam men tot de conclusie, dat vele zgn. ethnologische problemen slechts dank zij de psychologie konden opgelost worden. (*Bastian, Andree*) en het meest typische feit in de negentiger jaren blijft het omdoopen van het « Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft » in « Zeitschrift für Volkskunde » (*Weinhold*). In den strijd om de methode wees *Krauss* op de noodzakelijkheid van het isoleeren der psychologische motieven en *Hoffmann-Krayer* wenschte een onderzoek naar de psychische krachten, vooral bij wat hij noemt de « algemeene volkskunde ».

De Fransche sociologische richting erkent de psychologische beteekenis van het folkloristische feit (*Van Gennep, Saintyves*) en de consequentie wordt zoover doorgedreven, dat men de folklore gaat opvatten als een psycho-sociologische wetenschap (*Marinus, Minnaert*). (Over de wetenschappelijke waarde dezer psycho-sociologische folklore zullen we ons hier niet uitspreken.)

In Engeland wordt intusschen strijd geleverd tusschen degenen, die hun ethnologie (met de folklore als onderdeel ervan) aanzien als een historische (*Gomme*) of als een psychologische wetenschap (*Marett*).

Ook in Duitsland loopen de wegen uiteen. Terwijl eenerzijds de lijn kan getrokken worden van *Mogk* over *Reuschel* naar *Spamer* (psychologische richting) loopt een andere lijn langs *Schwietering* naar *Naumann* (niet-psychologische richting). *Bach* verzoent tenslotte de tegenstellingen door een historische, geographische, sociologische en psychologische « Betrachtung » van het volksgoed voor te staan.

In Nederland en zelfs bij ons in Vlaanderen, waar men tot hertoe weinig aan theoretische folklore heeft gedaan, erkent men, dat zonder psychologische beschouwing een volledige verklaring van de folkloristische feiten en een begrijpen van den eigen volksaard onmogelijk is. (*Schrijnen, De Vries, De Keyser, e. a.*).

2. — In het kamp der *psychologen* is anderzijds een voortdurend steunen op het eigen geestelijk volksbezit merkbaar. ...

Het zijn vooral de Völkerpsychologen en hun latere verwanten, de ontwikkelingspsychologen, die nauw contact zoeken met de folklore. Voor *Wundt* hebben de folkloristische feiten dezelfde waarde als de resultaten van een experiment. Naarmate de

volkskunde haar rijkdom aan materiaal uitbreidde, heeft Wundt er meer en meer aan geput. Maar duidelijkst blijkt de treffende gelijkenis en de mogelijkheid tot samenwerking uit het hybriede systeem van *Machado y Alvarez*, die zijn folkloristisch stelsel als een palaeonthologische psychologie aandiende.

Als later *Krueger* de Völkerpsychologie uitbreidt tot een soort volkskarakterologie, dan staan we niet zoo ver meer van de opvatting der folklore zooals ze in de richting Mogk-Spamer wordt voorgestaan. De Völkerpsychologie van *Hurwicz*, die het vergelijken van de karaktertrekken van de verschillende Europeesche volkeren op het oog had, kan in haar groote lijnen naast de algemeene volkskunde van *Hoffman-Krayer* worden geplaatst.

Voor enkele jaren kon men haast in elk theoretisch werk over folklore sporen weervinden van ethnologische en sociologische psychologie. Vooral de Franschen, maar ook de Duitschers waren er door beïnvloed, Animisme en praelogica kwamen hierbij op het voorplan.

De eigenlijke sociaalpsychologen komen, o.m. door de leer der instincten tot een beter begripen van de psychische motieven, die aan het behoud en het wijzigen van het cultureel volksgoed ten gronde liggen. De Amerikaansche sociaalpsychologen betreden onmiddellijk het terrein der folklore. We denken hier aan de « Folkways » van *Summer* en aan het verschijnen van studiën over sociaalpsychologie in het orgaan der « American Folklore Society ». (Een gelijkaardig verschijnsel is het publiceeren van de folklore-bijdragen van Van Gennep in het « Journal de Psychologie »)

Hoe kan men tenslotte in de folklore van typeerende karaktereigenschappen spreken zonder op het gebied der psychologie te belanden? In dit verband willen we er terloops op wijzen, dat *Kreuger's* gemeenschapspsychologie sterk den nadruk legt op het volksche, op het typische. Als hij van psychologisch standpunt uit, het verschil aanduidt tusschen het volksleven op het land en in de stad, dan zou dat hoofdstuk even goed passen in een werk over folklore, al was het slechts om aan te toonen waarom op het land de typeerende zeden en gebruiken langer en beter in eere blijven.

3. — Uit het dubbel overzicht van folklore en psychologie blijkt, dat in elk dezer wetenschappen gelijklopende lijnen te trekken zijn. Er is bovendien een merkwaardig samentreffen van feiten vast te stellen.

Het ontstaan der Völkerpsychologie (Lazarus en Steinthal) valt samen met de vestiging der volkskunde door *Riehl*. (1860) Hierbij doet zich het merkwaardig feit voor, dat beide, voor wat hun afstamming betreft, verwijzen naar een gemeenschappelijken voorvader: Giambatista Vico met zijn « *scienza nuova* ».

Hierboven wezen we reeds op het omdoopen van het « *Zeitschrift für Sprachwissenschaft und Völkerpsychologie* » in « *Zeitschrift für Volkskunde* ». (1890)

Tijdens hun groei worden beide wetenschappen beïnvloed door dezelfde stroomingen en door de nieuwe wetenschappen, inz. ethnologie en sociologie. We hebben dit hier niet verder te ontwikkelen.

Niet alleen viel het ontstaan der Völkerpsychologie samen met de proclamatie der « *Volkskunde als Wissenschaft* » door *Riehl*, maar als bij het begin dezer eeuw de « *Völkerpsychologie* » van *Wundt* verschijnt, luiden *Weinhold*, *Hoffmann-Krayer* e. a. de hergeboorte der volkskunde op wetenschappelijken grondslag in.

De parallel is voort te trekken tot heden toe. Terwijl de folklore beïnvloed wordt door de structuurtheorie, aan de psychologie ontleend, komt *Krueger* tot de conclusie, dat in zijn « *Psychologie der Gemeinschaft* » rekening dient gehouden met het volkstümliche. Van beide zijden ontstaat nu bewondering voor den grondlegger der wetenschappelijke volkskunde en de leuze « *Terug tot Riehl* » door de folkloristen geuit (*Spamer*) vindt haar weerklank bij de psychologen (*Krueger*).

Niet alleen wat de ontwikkeling en de methodes, maar ook wat de probleemstelling betreft, is overeenkomst merkbaar. Een typisch voorbeeld: *Hoffmann-Krayer* en *Wundt* stelden elk een onderzoek in naar de oorzaken van het aanwezig zijn op verschillende plaatsen, onafhankelijk van elkaar, van gelijkaardige cultureele verschijnselen. De eerste besluit na vergelijkend historisch onderzoek tot drie mogelijkheden, terwijl de tweede, die de stof van psychologisch standpunt uit bestudeerde eveneens drie oorzaken vond. Van de drie oorzaken zijn er twee dezelfde bij beide onderzoekers, terwijl de derde bij *Hoffmann-Krayer* van zuiver historischen en bij den tweede van zuiver psychologischen aard is. Dit is een zeer kenmerkend voorbeeld van behandeling derzelfde stof vanuit twee verschillende standpunten.

In ons overzicht werd vooral aandacht geschonken aan de *sociale psychologie* en meer in het bijzonder aan die stelsels, welke hoofdzakelijk de psychische uitingen van een bepaalde men-

schengroep bestudeeren. (Völkerpsychologie, ontwikkelingspsychologie, collectieve psychologie, psychologie der gemeenschap, volkpsychologie, enz.) Nochtans erkennen we graag, dat er ook verband bestaat tusschen de folklore en andere onderafdeelingen der psychologische wetenschap, zooals bv. de *parapsychologie*, tegen dewelke het principieel verzet meer en meer afneemt. Toch zouden we niet zoover durven gaan als P. A. Dietz en beweren, dat de folklore zonder de parapsychologie niet te begrijpen is. We zouden met hem akkoord kunnen gaan, als hij daardoor bedoelt *sommige problemen* der folklore, zooals die waarbij suggestie en hypnose te pas komen en waarin over het algemeen de occulte verschijnselen een rol spelen (bv. in volksgeneeskunde en völksgeloof). De *instinctpsychologie* (in den zin van Trotter: de mensch is een kuddewezen) mogen we evenmin afwijzen, daar ze bij machte is een goede verklaring te geven voor de reactie van de volksgroep op elke wijziging aan het traditioneele volksgoed. Zelfs de *psycho-analyse* mag, mits het noodige voorbehoud, hare rechten opeischen (bv. in het hoofdstuk Droomverklaring). In bepaalde gevallen, als we te doen hebben met voorstellingen, die de aanschouwelijkheid krijgen eener echte waarneming, zouden we de *Eidetik* kunnen te pas brengen, bv. bij de verklaring van het ontstaan van sagen en legenden, in het völksgeloof, enz.

Het is onmogelijk binnen dit kort bestek afzonderlijke richtingen of speciale problemen te behandelen, terwijl ook elk streven naar volledigheid uitgesloten is. We hebben alleen enkele aanknoopingspunten willen aanduiden.

III.

Dat er een verband bestaat tusschen folklore en psychologie, moet, na hetgeen we hierboven hebben uiteengezet, wel duidelijk zijn. Maar nu dienen we nog meer bepaald ingelicht te worden over den aard van dat verband. Daartoe is het noodig het folkloristisch materiaal van psychologisch standpunt uit te beschouwen. Als we eenmaal hebben vastgesteld, dat dit materiaal psychologische aspecten vertoont, dan moeten we besluiten tot het bestaan van psychologische problemen, waarvan de oplossing met behulp der psychologie moet gevonden worden.

De taalpsychologie bekommert zich zoowel om de volkstaal als om de kultuurtaal, en om de eerste zoo mogelijk nog het meest. De weerstand van de volksgemeenschap tegen het « gladstrijken » van het dialect en van de typische kleederdracht is een psychisch gebeuren en de psychologie zal te onderzoeken hebben hoe hier

« le sentiment de l'extraordinaire » in conservatieve richting werkt ; hoe spot en humor als wapens worden aangewend en hoe differentiatie en integratie, de twee groote sociaal-psychische wetten, die het kultuurleven beheerschen, hun toepassing vinden ; terwijl men in de volksetymologie o. m. de inwerking der associatie kan nasporen.

Het volkslied is ontegensprekelijk een uiting van collectieve gevoelens der gemeenschap en het verminken van het lied, evenals de contaminatie berusten meestal op psychologische gronden. Niet zonder reden noemde Dr. Renata Dessauer, een leerlinge van Naumann, haar dissertatie over het « Zersingen » een « Beitrag zur Psychologie des deutschen Volksliedes » (Berlin 1928). Vermelden we hierbij, dat Wundt in de tweede editie van zijn « Völkerpsychologie » terdege rekening houdt met de resultaten van Otto Böckel's onderzoek naar de « Psychologie der Volksdichtung » (Berlin 1913). Om in den vertelselschat en vooral in de activiteit van het vertellen psychologische aspecten aan te duiden, hebben we maar te verwijzen naar het hoogergenoemde werk van Böckel, naar Charlotte Bühler's studie over « Das Märchen und die Phantasie des Kindes » en dan kunnen we verder nog de aandacht vestigen op andere problemen gesteld door de credibiliteit, het geheugen, de aanpassing, de scheppende activiteit, de typeering der karakters, de selectie, het overenschuiven van « Wahrheit und Dichtung » bij de sagenvorming, enz. Als we verder gaan op het gebied der raadsels en spreekwoorden, dan staan we voor het probleem der personificatie, en hoe zal men het volksgeloof verklaren zonder er ook een psychische functie in te zien ? Zeer terecht heeft men in dit verband gewezen op de rol van vrees en angst, van droom en fantasie, van sympathie en suggestie, en men heeft de psycho-analyse en de parapsychologie erbij te pas gebracht.

In de volksgebruiken kunnen we de gewoontevorming onderzoeken, de beteekenis van het analogisch denken en van de associatie ; daar stelt zich dan ook het probleem der evolutie en der differentiatie.

Ten slotte willen we er de aandacht op vestigen hoe de stoffelijke uitingen, zooals de manier van wonen (hoevebouw en dorpsaanleg), de kleederdracht, de volkskunst, enz. een geestelijke activiteit verraden die zonder psychologisch onderzoek onbegrijpelijk blijft.

Het heeft voor deze uiteenzetting bijzondere waarde te kunnen wijzen op de gelijkaardige indeeling van het bestudeerde mate-

riaal in de folklore en in de psychologie. De « Völkerpsychologie » van Wundt is een onderzoek naar de ontwikkelingswetten van « Sprache, Mythos und Sitte », waarbij later « Die Kunst » kwam. Lindworsky deelt de gemeenschapsproducties in vier groepen in : taal, zeden, kunst en godsdienst. Bij de folkloristen vinden we dezelfde indeeling. « Onze wetenschap, zegt Reuschel, onderzoekt de volksziel zooals ze zich uit « im Wort, im Glauben, in Handlungen (Sitte u. Brauch) und in Werken (Tracht, Wohnweise, Hausindustrie, Volkskunst) »

Het probleem volksziel en volksgeest zullen we hier buiten bespreking laten, alleen willen we nog de vraag stellen hoe men het *volkskarakter* zal vatten zonder tusschenkomst der psychologie.

Als men karakter bepaalt als « la particularité distincte d'un être » (Thibon), moeten we ook kunnen spreken van « la particularité distincte d'un groupe ou d'un peuple » (volkskarakter) maar dan zijn we teruggekeerd tot de bepaling van de folklore als de studie van het karakteristieke van een volk. We moeten hierbij opmerken, dat het individu ten slotte toch de drager blijft van de karaktertrekken, die we in een volk ontwaren. In dit conflict tusschen het individuele en het algemeene staat de folklore machteloos. De psychologie met haar bijzonderen tak, de typologie, is bij machte dit conflict op te lossen en de tegenstelling individueel-collectief karakter te verzoenen door het erkennen van het psychische volkstype, dat we zouden kunnen noemen « de grootste gemeene deeler » van de verschillende geestelijke kenmerken van een volk.

We zullen echter nog een tijdje moeten wachten vooraleer we voor Vlaanderen een tegenhanger hebben van de « Psychologie des deutschen Menschen » van Müller-Freienfels, (München 1929²).

Terloops vestigen we er de aandacht op, dat een studie van het volkskarakter volgens wetenschappelijke methodes nagespoord in de folklore, dus in het volksleven zelf, meer waarborgen van nauwkeurigheid biedt dan gelijkaardige studie op grond van literaire producties.

BESLUIT

Is de folklore een psychologische wetenschap? Op deze vraag kan noch bevestigend, noch ontkennend geantwoord worden. We kunnen alleen besluiten, dat de folklore een zelfstandige wetenschap is, met eigen terrein en eigen methode, maar *dat het mate-*

*riaal door de folkloristen verzameld, psychologische aspecten ver-
toont en dat vele problemen door de folklore gesteld, onopgelost
moeten blijven indien een psychologische behandeling achterwege
blijft.*

Men kan nu voor andere wetenschappen hetzelfde onderzoek instellen, men zal tot gelijkaardige conclusies komen. En, al leggen wij nu meer nadruk op het psychologische aspect, het weze goed verstaan, « dat het hier niet gaat om onoverbrugbare tegenstellingen, doch alleen om gezichtspunten ». (Bach) De verschillende wetenschappen belichten elk maar één aspect van de complexe werkelijkheid. De historische wetenschap mag niet de pretentie hebben de psychologische problemen te kunnen oplossen, terwijl de psychologie moet weten, dat zij zich niet uit te spreken heeft over vraagstukken van historischen aard. Elke wetenschap heeft haar rechten, maar we moeten er streng op waken, dat ze, wat methode en activiteit betreft, haar grenzen niet te buiten gaat.

Op die voorwaarde mogen we, op het thema « hoe meer zielen, hoe meer vreugd », zeggen: hoe meer wetenschappen ons ter hulp komen, hoe nauwkeuriger we de werkelijkheid zullen kennen, hoe dieper we haar zullen doorgronden en hoe dichter we zullen komen bij de waarheid, die we allen nastreven

Geschiedenis en Folklore

BESCHOUWINGEN OVER NAPOLEON IN DE GENTSCHE FOLKLORE (I)

Dr. H. NOWE, Archivaris der Stad Gent

Men moet bekennen dat Napoleon bij ons zeer slechte herinneringen naliet: vreemde overheersching, zware dictatuur, militaire conscriptie, verwaande fonctionnarissen, onophoudende oorlogen. En nochtans een meer populair held is er in Vlaanderen niet te vinden. Tegen over hem is Keizer Karel — alhoewel Vlaming, of liever te Gent geboren — maar een kleinen jongen.

Zijn opgang is immers ongelooflijk grootsch: van klein officier keizer geworden, breidt hij zijn rijk uit over de helft van Europa; onaanzienlijke Corsikaansche edelman, huwt hij een aartshertogin. Zijn militaire glorie is zonder weerga en zelfs zijn tegenspoeden zijn buitengewoon grootsch. Deze meester van de wereld valt plotseling en alles stort neer. Zijn einde, na zulk een glorie, is waarlijk iets verhevens: gescheiden van vrouw en kind, verbannen naar een ongestuurd eiland van Afrika, in het midden van den Oceaan, sterft hij daar, ver van allen, omringd van een handvol getrouwen. Dit alles gebeurt in amper vijftien jaar. Zijn leven was een prachtig meesterwerk, waarin al de omstandigheden wonderbaar schijnen.

Moet ik zeggen dat deze epische grootheid minder indruk maakte op zijn Vlaamsche ondergeschikten! Gedurende zijn bewind zweeg men en het was dan ook zeer gewaagd vanwege de Gentsche Vleeschhousers op hun triomfboog het volgende opschrift te plaatsen (door tusschenkomst van den prefect werd het echter vermeden): « Les petits bouchers de Gand à Napoléon le Grand ». Maar de val van den grooten slachter werd door luide triomfkreten begroet en door verschrikkelijke beschimpingen. Hij gaf aanleiding tot wrekende geschriften en spotliederen. De Bibliotheek der Hoogeschool bezit er een mooi getal. De bijzondersten zouden moeten uitgegeven worden en de anderen *opgesomd en gecatalogeerd*. Het best gekende lied is ongetwijfeld het « Fransche ratten, rolt uw matten », uitgegeven met allerlei uitleg door Florimond van Duyse, in zijn werk « Het oude Nederlandsche lied »:

(1) Dit opstel behandelt het tweede deel der voordracht: « Geschiedenis en Folklore », door schrijver gehouden ter gelegenheid van het congres voor Folklore. (Gent, 27-28 November 1937).

Fransche ratten rold uw matten,
Wilt naer huys nu keeren.
Zegt « Dag vrienden : die ons minden »
Of men zal u leeren
Op de pypen dansen,
Nu hebt gij goe kansen.
Weg Gascon, wie de bon bon bon,
Door Keyzers schoon kanon ».

Dit lied is verwant met een ander door van Duyse uitgegeven en dat enkel de vervorming is van een Fransch lied dat de glorie van Napoléon bezong en waarvan het refrein :

Bom, bom, bom, widewi, bom, bom,
Zoo klinkt het Fransch kanon.

na 1814 veranderd werd in :

Zoo klinkt het Russisch kanon.

Van denzelfden ader was het « *Nieuw liedeken op den adieu van Keizer Napoleon den Grooten* », zeer karakteristiek, want het werd gezongen op de stemme van een Fransch lied zeer verspreid in Frankrijk, wat wijst op den grooten invloed van het Zuiden gedurende het Fransch bewind :

NIEUW LIEDEKEN OP DEN ADIEU VAN KEYZER NAPOLEON DEN GROOTE

Stemme : à la façon de Barbari.

Dunkt Napoleon misschien,
Van ons gheel te verslaegen,
Mij dunkt hij is met ons van zin
Van ons te blijven plaegen,
Ons Vlaemingen met het canon,
La faridondine, la faridondon,
In 't kort zal hij weten van wie, biribi,
A la façon de barbarie, mon ami.

Ik hoor dat alle man hier klaegt
Van eten en van drinken,
't Is als men de menschen plaegt
Dat het canon gaet klinken,
Tegen onzen grooten Napoleon,
La faridondine, la faridondon,

'k Breek er alleen tien p mijn knie, biribi,
A la façon de barbarie, mon ami.

Napoleon den bloed verwant,
Die wilt Europa plaegen,
Geen eenen in ons Nederland
Die het nog kan verdraegen,
Hij zal voldoen onder de zon,
La faridondine, la faridondon,
Den kogel zal ronken gelijk een bie, biribi,
A la façon de barbarie, mon ami.

Al was Napoleon nog zoo vreed
Hij zal ons niet meer kwellen,
Wij zijn nu alle dagen gereed,
Met ons Vlaemsche gezellen.
Al moest ik vechten op een stuk ton,
La faridondine, la faridondon,
En in ons hand een yzere spie, biribi,
A la façon de barbarie, mon ami.

Gij moet peyzen als waeren vriend,
In den tijd van zes uren,
Zoo gouw als het speelken begint,
Zald het niet lang meer dueren,
Met drij van ons en eenen garçon,
La faridondine, la faridondon,
Dan zult gij hooren roepen hardi, biribi,
A la façon de barbarie, mon ami.

Noyt geenen vroylijker dag,
Bereyd voor duyzend menschen,
Ik wenschte dat ik de uer al zag,
Dat ik adieu mogt wenschen,
Aen den grooten Keizer Napoleon,
La faridondine, la faridondon,
En aen heel zijn fransche campagne, biribi,
A la façon de barbarie, mon ami.

Adieu Napoleon met uw treyn,
Blijft in uw land op dat m'in ruste zijn, enz.

Ziehier een stroof van een ander lied :

Hoe lang was den Franschman nog van zin
Van ons te blijven plaegen,

En onze braeve jongheyd al
Te krijgen tot zijne behaegen.
De Russische met hun lance,
Die zullen hem doen dansen,
Rom, rom, rom, ende bim, bom bom,
Zoo gaet het rus kanon,
Adieu franschen coujon.

Of ook :

Het fransch gespuis is op de vlugt,
Zij loopen snel gelijk de haesen.
Napoleon laet zugt op zugt,
De Duyvels in zijn ooren blaesen :
Wel grooten vorst, toont uwe kragt,
Schoon u den aanslag komt mislukken,
Schept moed, schept moed, maekt magt,
En wilt u volk nog meer verdrukken.

De Russen komen dapper aen, enz.

En nu, een ander dat gezongen werd door een acteur van den Parnassusberg den 15 Juni 1815, na Waterloo dus :

Juich Nederland, juich Euroop! Verhef uw vreugdestemmen;
De gal, wiens ijzere juk zoo lang ons hield gekneld,
De gal die vlamt, om in een bloedzee te doen zwemmen
Ons heerlijk Vaderland, die gal is neergeveld.

Vermelden wij nog « Den val van Napoleon », maetgezing, uitgegeven te Gent. Deze lijst is ver van volledig en dient enkel tot aanduiding.

Sprekten wij even over de gedichten, de spotschriften. Men vindt er een groot getal die wij te danken hebben aan den fameuzen Pierlala, wel bekend door zijn spotgedichten tijdens het begin der Fransche overheersching. Ziehier overigens de 10^e strophe van een lied uit den « Nieuwen Pierlala » :

Nu komen de Vorsten gelijk
Met een ontelbaer magt,
Al te saemen naar Frankrijk.
Wie had dit ooyt gedagt
Dat men den vorst Napoleon
Zoo ver in zijn land jagen kon.
Ik wist 't, zey Pierlala gaga.

Ik vermeld ook de « Belijdenis of mea culpa van Napoleon Buonaparte », uitgegeven door Ducaju te Dendermonde, vol domme en ruwe uitlatingen. Een zeer eigenaardig stuk is getiteld :

Saemenspraek tusschen den Keyzer Napoleon met Sinte Peeters en Lucifer en den afgod van de zee Neptunus, en hoe dat Napoleon ten laetsten met eenen logt bal de logt ingetrokken is.

De reyse van Napoleon den grooten
Die den geheelen wereld heeft komen klooten.
Napoleon was geseten op eenen kemel
En hy reyd regt naar den hoogen hemel.
En aen de deur zegt hy top top top ;
Sinte Peeter vraegt wie dat 'er klopt.

Den Keyzer Napoleon.

Napoleon riep : ik ben pragtig en reyk,
Ik ben Napoleon den grooten keizer van Vrankrijk,
Die u uyt den gronds des herten beminnen
Ende versoeke om te komen by u binnen
Omdat ik uyt alle aerdsche pijn
By mijn kameraden in den hemel zou zijn.

Sinte Peeters.

Wel Napoleon, dat is al sotten praet
In den Hemel hebt gy geenen kameraed,
Napoleon, gy en hebt geen merieten,
In den Hemel komen geen hypocrieten,
Nog ik en hebbe met U geen affeeren
Ik ligge hier vier weken met een kateeren,
Ik ben sulken goeden ouden man,
Die voor U geen deure open doen en kan.
Maer Napoléon, weet gy wat,
Segt U reden door het slot gat

Napoleon.

Och Sinte Peeters en zyt tog op my niet kwaed
Ik ben even uwen alderbesten kameraed,
Doed tog den hemel open voor desen keer,
Ik ben even cosy van onzen lieven Heer.

Sinte Peeters.

Wel Napoleon dat is een goeden keer,
Zyt gij den kosyn van onzen lieven Heer ? enz.

Anderen zijn in het Fransch uitgedrukt, doch dienen in de Vlaamsche Folklore opgenomen te worden, zooals « l'Oraison dominicale », gedrukt te Gent :

Prenez le sang de Robespierre,
Les os, le crâne de Tibère,
Et les entrailles de Néron,
Vous aurez un Napoléon.

Ook nog « le Néron corse », verschenen te Gent in Juni 1815, of « La Contre-Marseillaise ou Palinodie chantée en l'honneur de leurs Altesses Sérénissimes le duc de Saxe-Weimar, le duc de Clarence, le prince d'Orange et le général de Bulow, enz... enz... », gedrukt bij Snoeck-Ducaju, of de « Réplique aux adieux de Napoléon », verschenen bij Snoeck-Ducaju.

Van denzelfden aard is het pseudo-historisch werk van J. B. Van der Meulen : « Napoleon of de opkomst van den Corsicaan », verschenen te Brussel in 1814 of « De Slag van Belle Alliance tegen Napoleon » gedrukt te Gent in 1815.

Dit is dus een klein deel van den oogst die te Gent alleen, in de Universiteitsbibliotheek, kan gedaan worden. U kunt oordeelen wat de andere steden zouden kunnen opbrengen.

De vorming van het koninkrijk der Nederlanden doet deze wrekende vlag niet geheel ophouden. In 1816 verschijnt bij Snoeck-Ducaju te Gent de « Saemensprake tusschen vier clairés (fakkeldragers van den schouwburg), geboren jongens van Gent, op hunne soupé op Nieuwjaar 1816, niemand genommeert en es niemand geblameert », een satirische uitval tegen de Franschen.

Daarna volgt de stilte. Napoleon is gebannen naar het eiland Ste Helena. Marie-Louise verloochent haar glorievollen echtgenoot en vergeet hem in de armen van den graaf Neipperg. Zijn zoon, de Aiglon, is een Oostenrijksche prins geworden aan het hof van zijn grootvader, onder den naam van hertog van Reichstadt. Napoleon sterft in een glorievolle verlatenheid in 1821 en dan vormt zich wat men noemt de Napoleonsche legende, zelfs bij ons, onder generaties die de strengheid van het regiem niet gekend hebben. De regeering van Louis-Philippe die in 1848 toestemt in het overbrengen der asch naar de Invalides helpt daaraan mede. Onmiddellijk na zijn dood verschijnen in Vlaanderen talrijke liederen, te Antwerpen bij voorbeeld het klaaglied : « Liedeken op den dood van Napoleon Buona-parté » :

Adieu, ik ben Napoleon niet meer,
De vrede dood heeft mij eylaes verslonden,
Ik zeg adieu aen menig veldheer,
Die met mij waeren verbonden.
Ik heb de wereld nu adieu gezegd,
Ik laet ieder over mij nu peyzen,
Maer het geene mij nu het meeste speyt,
Is dat mijn teere zoontjen nog zal grijzen.

2.

Maria Louise 'k had U altyd in 't hert,
Schoon men mij van U kwam af te rukken,
't Was door het vrede oorlogs zweert,
Dat ik voor de magten moeste bukken.
In een vreemd werelds deel geleyd,
Tog waert g' altyd in mijn gedagten,
Adieu tot in der eeuwigheyd.

3.

Mijn edel zoon ontfangt den laetsten zoen
Die ik met het herte U nog geeve,
En laet uw inborst met geen vraeke voen,
Voor hetgeen mij is misdreven,
Hebt gy, mijn zoontjen, het geluk niet g'had,
Van uw lieven Vader zien te sterven
Wij zijn in hope ik beloof u dat,
Malkaer hier naer nog te beërven.

4.

Ik zeg adieu aen 't Huys van Oostenrijk
Waer ik als eygen bloed was aen verbonden.
Adieu, adieu, mijn waerde Vrankrijk,
Adieu Rusland, adieu Londen,
Dat uwe alientie lange dueren mag,
Dat is den herten wensch die ik U geeve,
En dat gyl tot den laetsten dag,
In een waeren rust en vree mogt leeven.

5.

Waer zyt gij mijn Broers die door my zyt gekroont ?
Kond gy mij de hand ! laes ! niet meer geven,
Neen in uw broer zijn woning waar hy woont
Dit ballingschap heeft mij doen sneven.

Adieu zeg ik aen al mijn generaels,
Mijn princen en mijn beste vrienden,
Adieu mijn soldaten ende corporaels,
Die mij met zoo getrouwen yver dienden.

6.

Ik wensch dat in dees tyd het oorlogs vuer
Met my even staeg ook mag versterven,
En dat de wereld nu van deze uer,
Voor eeuwig den vrede mag beërven.
Heb ik aen eenig sterveling misdaen,
Den Hemel zal mij dit verschoonen,
Napoleon was mijn naem,
Den Hemel wilt nu de alliantie kroonen.

Bij den zelfden J. Thys, op de Vlasmarkt, te Antwerpen, verscheen ook een

Tweede gezang op den dood van Napoleon.

Stem: *Als men den Handel wel doorziet.*

Komt luystert wat ik u verkon,
De dood al van Napoleon,
Den Held, die door het vier,
Vlammen en mortier
Den Wereld heeft doen beeven,
Die veele jongheyd heeft er dood geleyd,
Is nu gestorven en nae d'eeuwigheid,
Op 't Eyland Sint Heleen,
Is Buonapart gescheen,
Verlaten zoo alleen.
Hoord hier als hy de dood bespeurd,
Hoe bitterlyk dat hy betreurd
Zijn waerde zoontjen teer,
En nog beweend hy meer
 Zijn lieve Keyzerinne.
Marie Louise, riep hy menigmael,
Soldaten lief en menig generael,
Die met my op het land
Veel louwers hebt geplant,
Leyd nu in 't dorre zand.

Hy spreekt tot zijn Heyligheid,
Dien hy in boeien heeft geleyd;

't Was door den hoogen moed
 En boetzucht verwoed,
 Ik U in balling stelden,
 Indien mijn misdaed weegen deen persoon,
 Ik heb vervolgd den Paus en zijn woon,
 Oorzaek van mijn droef lot.
 Ik zegge hier tot slot
 Gehoorzaemd aen Paus en God.
 Voor 't laest vaerd wel den Belgenland,
 Voor my ik ben hier overmand,
 Adieu mijn Rijk en Kroon!
 Op mijn Eylands-woon
 Zal mijn Grafplaats weezen.
 't Geen ik nooyt had gedagt.
 Had ik tog niet te hoogen moed gehad,
 Ik was nog Keyzer in mijn Fransche stad.
 Maer de g'Allieerde magt,
 Heeft mij te niet gebragt :

Een ander lied was : « Het edel kind van Napoleon den Groo-
 ten ».

Het edel kind van Napoleon den Grooten
 Sprak zijne moeder met veel vriendschap aan,
 « Gij zult mijn eigen bede niet verstooten,
 Of ik zal van verdriet het graf in gaen,
 Ik wil gaen zien het lichaem van mijnen vader,
 Och moeder lief, och geef mij uw consent ».
 De jongeling begon te voyageeren,
 Tot St Helena heeft hy zich bereyd, enz.

Weldra verschijnen de populaire uitgaven van het leven van
 den Keyzer. Ik vind er eene van 1821 : « Onpaertijdige levensbe-
 schrijving van Napoleon, met zijne wonderbare en talrijke over-
 winningen in alle gewesten der wereld van kindsche jaren af tot
 het tijdstip zijner dood », gevolgd van een gedicht : « De sterfuir-
 van Napoleon ». Er bestaat een nieuwe uitgave van 1840, gevolgd
 door een verslag over het overbrengen der asch naar de Invali-
 des te Parijs.

Wat veel bijgedragen heeft tot de verspreiding der Napoleon-
 sche legende is het ontstaan der aandoenlijke maatschappijen der
 « vieux grognards de la grande armée » die, de pijnlijke oor-
 logsdagen vergetend, medewerkten tot de verspreiding der glorie
 van den held. Deze vereenigingen van *Napoleonisten*, bekend

onder den naam van « Société des anciens militaire de l'Empire français » of « Anciens frères d'armes de l'Empire » vindt men weldra in Brugge in 1815, te Leuven in 1819, in Antwerpen in 1833, te Gent in 1844, te Meenen, te Aalst, te Audenaerde, te Mechelen, te Deinze, te Iseghem, te Ieperen. Daarover bestaat een degelijk werk geschreven door wijlen den heer de Fourmestaux, gewezen consul van Frankrijk te Gent. Al deze vereenigingen verdwenen met de laatste overlevenden rond 1870. Betrekkelijk de Napoleonisten bezitten wij in het Stadsarchief talrijke documenten en reklaamkaarten.

De folklorist die zich met Napoleon bezig houdt zal u ook spreken over de onder het volk verspreide liederen onder andere het zeer eenvoudig Gentsch lied :

Napoleon avec Marie-Louise,
Marie Louise avec Napoleon. (4 maal)

gezongen op de wijs : « Ne parle pas, Rose je t'en supplie... » van de Dragons de Villars.

Hij zal trachten de Vlaamsche volksprenten te verzamelen betrekkelijk het leven van Napoleon en waarvan eenige nog hangen in de hoeven en boerenwoningen — het Museum van Gent bezit er 2 — en al de zantjes-wolle, pijpen, snuifdozen met de trekken van Napoleon of de afbeelding van een zijner veldslagen. Hij zal herinneren aan de historie van de Gentsche vrouw Marie Schellinck, die luitenant werd in het Fransch leger, aan het werk van Geiregat « De lotelingen van Napoleon ». Hij al de talrijke uithangsborden opsommen, te Gent bijvoorbeeld : In het eiland van St. Helena, Hôtel des Invalides, A l'Aigle Impérial, Salon Napoléon, Au roi de Naples, waarvan enkelen nog bestaan. Hij zal over de Kozakken spreken, enz. In een woord hij zal een machtige documentatie vinden niet alleen in onze archieven en boekerijen, maar vooral in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, het Prenten-cabinet, in de bibliotheken te Antwerpen en andere steden van het Vlaamsche land.

Hij zal in het groot en systematisch doen, voor gansch Vlaamsch België, wat ik hier in enkele trekken aangeduid heb, mij beperkend tot de stad Gent.

Geneeskunde en Folklore

Dr. Med. A. F. C. VAN SCHEVENSTEEN. (ANTWERPEN)

Volksgeneeskunde en wetenschappelijke heilkunst zijn sinds de jongste dagen der menschheid als moeder en dochter met elkander verbonden door hun gemeenzame doeleinde, namelijk den zieke te helpen en zijn gekrenkte gezondheid te herstellen. Beide zijn onophoudelijk veranderende werkelijkheden, steeds beïnvloed door menigvuldige factoren, die zoowel uit de buitenwereld als uit de werkzaamheden van den geest opdagen.

Toen de laat-neolitische mensch, homo faber, door zijn gezichtszin er in gelukt was, de verschijnselen zijner omgeving te ordenen, en zich daardoor tot homo sapiens veredelde, moest wellicht voor hem, nog meer als voor zijne minderbegaafde voorgangers, de noodzakelijkheid blijken zich te kunnen behelpen, als de gewonen gang van zijn lichamelijk leven gestoord was, 't zij door het ingrijpen van uitwendig-zichtbare oorzaken, ofwel misschien, ook uit hoofde van voor hem onverstaanbare of ontastbare redenen.

Gemeenlijk neemt men aan, dat de primitiefste menschelijke heilkunde, haren oorsprong vindt in het nabootsen der instinktmatige heilverzoeken der dierwereld: de bijzondere houding door de dieren aangenomen, namelijk bij breuk der lidmaten of bij verwonding, het zich voeden met bepaalde planten, in tegenstelling met die het dier gewoon was te eten, en de daarmede gepaard gaande verandering van handelwijze der dieren, dit zijn feiten die den oermensch als opmerkenswaardig zullen voorgekomen zijn. Het slachtoffer of het voorwerp van schijnbaar gelijkaardige wedervaren geworden zijnde, zal die mensch geneigd geweest zijn, bij het zoeken naar een heelmiddel, de waarnemingen bij de dieren opgemerkt, aan zich zelf toe te passen, en later als zich een embryo van menschelijke nederzetting zal gevormd hebben, zullen herinneringen aan zijne handelingen in zijn geheugen opgedoken zijn, wanneer in zijn omgeving zich soortgelijke gevallen voordeden.

Zóó ligt nu in de praehistorie de kiem van alle heilkunst.

Terloops zij hier opgemerkt, dat een kritische en uitgediepte studie van de geneeskundige methoden der thans nog bestaande primitieve volkstammen, ons eeniger mate tot den oorsprong zou kunnen leiden van enkele gebruiken of handelwijzen die de eeuwen getrotseerd hebben. Maar deze baan dient met omzichtig-

heid betreden te worden. De wegen langs de welke bij deze stammen, de « smetten » van uitheemsche, zegge zelfs wetenschappelijke, vaak verouderde kennissen, zijn binnengedrongen, blijven onbekend : zoo dat het opbouwen van de studie eener echt primitieve en autochtone volksgeneeskunde op de grootste moeilijkheden moet stuiten.

Laat ons nu een schematisch overzicht rakende de geneeskunst, in het algemeen, schetsen.

Waaruit de schat der geneeskundige kennissen, in het voor-grieksche tijdperk bestond, kan op de volgende wijze kortbondig samengevat worden :

Eerst, een soms-juist-beredeneerd empirisch kennen, 2°) een goede kennis van bepaalde remediën, 3°) dikwijls verfijnde handgrepen, Als rechtstreeksche oorzaken der ziekten, grootendeels de gewaande inwerking der goden of daemonen van het volksgeloof, met de daaruitspruitende magische of theurgische therapie, moeilijk van elkaar te onderscheiden, bij gebrek aan juist afgebakende grenzen van beide, en zelfs ook vaak, om hunne vermen-ging.

Het schriftelijk verzamelen van de bevindingen der volkservaring, was de eerste uiting door de welke zich een wetenschappelijke geneeskunde veropenbaarde. Deze Schriften zouden tot basis dienen van het onderricht der komende geslachten en zouden de eeuwenoude kennis tegen de vergetelheid vrijwaren.

De inwerking van de denkbeelden der natuurphilosophie van Empedokles, die de hoofdbestanddeelen der wereld, namelijk de vier elementen : vuur, water, aarde en lucht, bepaald had, was de weg, door de volkservaring gevolgd om uit te komen op de stichting van de humoraal natuur- en ziektenleer der Hippokratistische School. De vier wereldelementen waren in het lichaam vertegenwoordigd door de vier hoofdvloeistoffen : bloed, slijm, gele en zwarte gal.

Op het harmonisch evenwicht dezer vochten of humeuren, was de gezondheid gebouwd. Stoornis of schommelingen in het evenwicht, gebrekkige menging der vochten, veroorzaakte de ziekte. Bij elke ziekte, was in het lichaam een ruw, ongerijpt vocht aanwezig, tegen hetwelke de inwendige natuurlijke lichamelijke krachten moesten kampen, om dit ontaarde vocht te verwerken, aan te rijpen, onschadelijk te maken, om het ten slotte, door eene toegeeigende afscheiding uit het lichaam te verwijderen en alzoo tot de genezing, zijnde het tot-stand-brengen van een nieuw evenwicht, te geraken.

Tot in het midden der XIXe eeuw, zal deze theorie met of zonder aan- of toepassing, als grondlage blijven bestaan, van de ziektenleer, deels zelf van de ziektenleer der wetenschappelijke geneeskunde.

Uit het volk ontsproten, en diep ingeworteld in zijne meening over het ontstaan en den verloop der ziekelijke toestanden, blijft ten huidigen dage, spijs alle vordering der wetenschap, de humoraal physio- en pathologie der Hippokratiekers, de onverdelgbare en geliefkoosde basis van de volksgeneeskunde. Bloed, slijm, gele en zwarte gal : zijn begrippen die het volk verstaat. Levelingen, bacillen, korte of dikke, met of zonder staart, dat alles zegt slechts iets aan geleerden ; maar deze verschillen onophoudend van meening en houden van redetwisten, zooals dit klaarblijkend uitschijnt bij het lezen van het onfaalbaar dagblad, dat men 's avonds uitgespluist.

Overstappen van de tijden der Hippokratische school, tot de tijden, die we thans beleven, is een stoute sprong wagen. Een historisch overzicht geven der geneeskunde van twee duizend jaren, van hare aarzelingen, haren vooruit- of achteruitgang, hoe bondig men dit ook zou doen, ook zou willen maken, gaat zeer ver uit het kader dezer mededeeling : en toch moet men die in breede trekken schetsen en eenigszins afbakenen.

Nemen-we als vertrekpunt de Hippokratische school en hare wetenschap.

Tegen het uitkiezen van dit vertrekpunt kan men voorzeker veel inbrengen. Waarom niet gesproken van de Chineezzen, van de Indiërs, van de praecolumbiaansche geneeskunst der Amerikanen ? Zulks zou, ten eerste deze mededeeling nog langer maken, en daar het hier slechts de volksgeneeskunde onzer gewesten geldt, meen ik dat het vertrekpunt al ver genoeg in den tijd en in de ruimte staat. Dus verder.

Had men nu algemeene gedachten over het mekanism der ziekten verworven, toch bleef het vraagstuk der eigenlijke oorzaak van de ziekten onopgelost. Alles kon men nu niet herleiden tot uitwendig waarneembare oorzaken : koude, hitte, het gebruiken van ongezonde, bedorven, ja giftige voedingsmiddelen, enz. Eene menigte ziekte-toestanden konden onder bovenvermelde rubrieken niet gerangschikt worden. Zoo kwam men er toe nog andere oorsprongen aan te wijzen : God, de goden, daemonen, de geesten der afgestorvenen, levende of doode bestanddeelen die in het lichaam aanwezig waren, eene straf, ziekteveroorzakende toover, magischen invloed met metereologische en aardkundige

verschijnselen, sympathische of wezenlijke overdraging, het kwa-
de oog, enz, enz. Dit lijstje, hoe onvolledig ook, zou volstaan om
te dienen tot catalogeering der ziekten misschien wel van een
twintigtal eeuwen. De openbare meening zou zich wel gelasten
met in elk particulier geval de juiste oorzaken te bepalen.

Alhoewel eene wetenschappelijke geneeskunde tot stand kwam,
met hare dienaars en hoogpriesters, toch bleef de volksgenees-
kunde in stilte het geliefd troetelkind van eenieder. De Romei-
nen, reeds, hadden begrepen dat te veel geleerdheid in de schrif-
ten afkeerend op de leeken werkte, om die reden zagen meer po-
pulaire uitgeruste encyclopaedien het licht, zooals, ondermeer die
van den veelschrijver Caius Plinius secundus. In deze treft men op
wetenschappelijk gebied, veel koren vermengd met even veel
« hokus pokus » kaf. Maar ofschoon voor het leekenpubliek be-
stemd, bleken deze en meer andere toch te hooggeleerd, zoo dat
ze weinig gebruikt werden. Later, als de boekdrukkunst deze
schriften zal terug opdischen, zal men ze gretig herlezen en tal
van aangegeven middelen opnieuw beproeven : zij zullen dus tot
eene bron van de publicaties der latere volksgeneeskunde dienen.

Moeten we even stil blijven bij een Scribonius Largus, een
Pedanios Dioscurides, een Theodorus Priscianus, zelfs bij het
eeuwentrotserende figuur van een Galenus? Ik denk : neen. Van
den rijken schat hunner wetenschap en ervaringen drong zeer
weinig rechtstreeks tot het volk door. We maken weleer een goe-
den sprong verder.

Op de uitgestrektheid van de wetenschappelijke bedrijvigheid
der monniken gedurende de Middeleeuwen de aandacht te vesti-
gen, schijnt wellicht overbodig. Toch moet er op den vooraan-
staanden rol gewezen worden, dien zij vervulden ondermeer in
de geneeskunde : zoo wel wat het in-eere-houden der oude ken-
nis betreft, als het uitoefenen der werkelijke praktijk. Heelmees-
ters en raadslieden in blijde en bange dagen, gingen de monniken
er toe over de schatten hunner belesenheid en ervaring in schrift
te stellen, ten bate van het lijdende menschedom. Uit den schoot
van het volk geboren, deelachtig aan de gedachten, het bijgeloof,
de vooroordeelen, de bevreesheden en de verzuchtingen der toen-
malige bevolking, kortom dragend eene echte volksziel, kenden
zij de manier om hunne schriften door het volk te doen begrij-
pen : zoo ontstond eene rijke in de volkstaal en naar volkstrant
geschreven literatuur, die voor lange jaren een volksgeneeskundig
brevarium zou blijven, en uit de welke de volksschrijvers over-
vloedig zouden putten.

Onder de menigvuldige veranderingen die de 13e en 14e eeuwen ons gingen brengen, dient het ontstaan der universiteiten speciaal vermeld te worden. Daaruit ging vooral de wetenschappelijke geneeskunde het grootste voordeel trekken.

Veel ware hier nu te vermelden over de ziekenverzorging beïnvloed door de leering der hoogeschole ofwel door de ontwikkeling der ambachten, zegge het chirurgijnsambacht. Tot aan het begin der XiXe eeuw, zullen de medicus, discipel der universiteiten, en de chirurgijn, suppoost der ambachten, tegenover elkander staan aan de sponde van den lijdenden mensch. Nu minachtend, dan meer vijandig, of wel rijk of wel arm aan kennis... en ongelukkiglijk dikwijls zonder baat voor den hulpbehoevenden. Zulke uiteenzetting zou mij te verre brengen, laat ons tevens opmerken dat de chirurgijn, de barbier, die ambachtslieden waren, wellicht volkskinderen, dikwijls gebruik gemaakt hebben van tal van kennissen en handgrepen die meermaals aan de volkservaring zullen ontleend geweest zijn.

Buiten die twee hoofdbeoefenaren der ziekenverpleging, blijven nog te vermelden de apothekers, kruidkundigen, drogisten, enz., die er ongetwijfeld toe bijdragen hebben om de kennis van hetgeen, degenen onder hen die lezen konden, en in oude boeken vonden, onder het publiek te verspreiden en alzoo graan op den molen der volksgeneeskunde te brengen. De schat uit den welken zij, zooals dan elkeen, putten konden, onbewust of hetgeen ze vonden degelijk of niet degelijk was, mag men buitengewoon aanzienlijk noemen. Terloops vermeld ik hier de menigvuldige receptuaria der kloosters, het zeer bekende en verspreide Regimen sanitatis salernitanum, de persoonlijke gezondheidsvoorschriften voor adellijke of gegoede burgers, die ten slotte ook in de handen van het groot publiek geraakten en meestal door befaamde geneesheeren opgesteld waren, de kalenders met allerhande opteekeningen over het aderlaten, purgeeren, koppen zetten, enz, de menigvuldige oplagen van den « Troost der Armen », de pestboeken, de kruidboeken, van de beknopste af, (Ik noeme hier ondermeer de heele reeks edities van den « Verstandighen Hovenier », die een paar stuivers kostte en echt populair was,) tot de prachtige folianten van een Dodoens, een Clusius, een de Lobel en van nog meer andere en latere, die weliswaar wegens hun hooger prijs van uitgave slechts een veel beperkter publiek bereikten, maar die toch opgepropt waren met populaire reeds beproefde kennis, medegedeeld op eene wijze die beantwoordde aan het begripspeil van het volk. Later, wanneer de prijs van het

drukwerk nog zal gedaald zijn, wanneer steeds talrijker menschen persoonlijk zullen kunnen lezen, dan zal men een nieuwen opbloeï van volksgeneeskundige literatuur waarnemen. Zelfs geneesheeren, en niet van de minste, zullen nu zulke uitgaven in het licht geven. Laat ons hopen dat er veel zal vergeven worden aan degenen die er behagen in vinden, dat hun naam, als schrijversnaam, op het titelblad eener uitgave te pronken staat.

Wat bleef er nu van al die vereenvoudigde wetenschap in het volksbrein geprent staan? Waren de boeken op eene te ingewikkelde wijze geschreven, te lijvig, te rijkelijk geïllustreerd, zoo steeg hun prijs zoo zeer dat daardoor de lezerskring uiterst beperkt moest worden. Waren die werken integendeel slechts van geringen omvang, dan stond er al niet veel meer in dan het geen men van oudsher kende en in de familiereceptuaria kon lezen; het was dus onnoodig daar geld aan uit te geven... zoo dat ten slotte veel van dit drukwerk onverkocht bleef, ofschoon de opstellers er het beste van verwacht hadden.

Weze deze literatuur nu semi-para-of pseudomedisch, zelfs kernig populair, even als de volksgeneeskunde, hare moeder, telkens droeg zij de erfelijke vlek en het erfelijk kenmerk. Spreekt men soms van diagnose, in de eerstgenoemde literatuur, dan is het, in principieel, den leek bijna onmogelijk, zonder voorafgaande onderrichting, vast te stellen of de aangehaalde ziekte tekenen in werkelijkheid bij den zieken aanwezig zijn, in welke verhoudingen zij vermengd zijn, enz, enz, om ten slotte uit zulke analyse een synthetisch ziektebeeld te kunnen opbouwen. Wat nu de meer populaire schriften aangaat, daar is het streven naar diagnose totaal nul. Wat nu de bepaling der etiologie of navorsching van het ontstaan der ziekten betreft, blijkt dit vraagstuk in de volksgeneeskunst van even weinig belang geweest te zijn.

Het eenige wat ze betracht is te weten: wat men doen kan om den mensch te helpen.

Voorzeker is dat ook de gewichtigste vraag die de medicus zich stelt. Dus geen verschil wat het doeleinde betreft, het verschil ligt uitsluitend en hoofdzakelijk in de keus en het gebruik der middelen om dit doeleinde te bereiken.

Is alles wat de medici beweren onfaalbaar en onwederlegbaar? Zullen enkel hunne bemoeiingen wanneer er heeling gewenscht wordt, met goed gevolg gekroont worden? En, in tegenovergestelden zin, is alles wat uit den volksmond en volkservaring komt, systematisch slecht of ondoelmatig? Laat ons dáár niet over redetwisten: bezadigde geesten zullen met recht erkennen dat

zulke hartstochtelijke en kortzichtige meening, van trotsche bekrompenheid getuigend, ongerechtvaardigd is. Eerst nuchter oordeelen. Doch ik voeg daarbij: men gedenke op wát de wetenschappelijke geneeskunde gebouwd is, hoe zij op de schouders gedragen wordt van denkers en werkers, die soms een geheel leven slijten in enge laboratoria om aan het nog ongekende, een geheim te ontrukken, dikwijls er zelf niet in gelukken hun doel te bereiken, maar hoopvol hunne onvoleindigde taak aan een onbekenden navolger overlaten, die misschien na lange pogingen, eindelijk, het zoo angstvol gezocht geheim zal ontsluitren. Hier wil ik bij blijven.

Moeder volksgeneeskunde zal nu wellicht haar kind eens toe roepen: hebt gij, ondankbare dochter, vergeten al wat ik U gegeven heb? Weet ge niet meer welke schatten ik edelmoedig uit mijn artsenuijkastje te voorschijn bracht om ze U uit te deelen? Herinner ge U de Opium, de Cocaïne, de Quinine, het Saliciel, het lood en zooveel andere geneesmiddelen nog? Verder heb ik U niet leeren inenten? Die hormonen, vitaminenleer, die chirurgie en al het overige, waarmede ge praalt, dankt ge daar de kennis niet van aan mij?... Nu stoot ge me af... ze hebben schoon te praten, die geleerde hartloze heeren, die daar staan te schokschouderen of die met eene minachtende ironiesche en geveinsde teergevoeligheid op mij neder zien... De arme vrouw barstte in tranen uit.

Akkoord, moedertje, laat ons nu maar niet onredelijk sentimenteel zijn. Al wat U vertelt is de loutere waarheid, dat alles, we zullen 't goede oude mensch ook maar iets toe geven, de kennis van dat alles, hebben we aan U te danken. U zult echter toch moeten toegeven, dat die Opium, dat Cocaïne, gene Quinine, Saliciel, lood en de andere opgesomde produkten, ons toch niet in een verpakt fleschje met gebruiksaanwijzing werden tehuis gebracht, dit geldt ook voor die serums, die vitamienen, die heel- of onderzoekingsmethoden, die de menschheid nu ter hulp komen. Ik wil er nu niet op aandringen op de wijze waarop ik dat alles bewerkstelligd heb, noch U er op te wijzen hoeveel menschen jarenlang zich afsloofden om die resultaten te bereiken, zij zijn toch reeds lang dood, of ten minste de meeste hunner, enkele ingewijden kennen nog hun naam, 't is al meer dan voldoende.

'T moedertje was nu tot bedaren gebracht, en de forsche blozende dochter zweeg. 'T was nu eenmaal gezegd, verder zou men er niet meer over praten.

...En dit is een schets, zeer onvolledig, 'k moet het erkennen, van de wederzijdsche betrekkingen tusschen de volksgeneeskunde en van haar zoo flink opgewassen wetenschappelijk kroost.

Veel is onaangeroerd gebleven in deze uiteenzetting bij gebrek aan tijd. Het onderwerp is bijna grensloos. Vluchtig kon ik enkele bronnen aantonen. Wat zou ik moeten bespreken hebben? De indeeling der volksgeneeskunde in empirischen en mystieken geneeskundigen folklore, hare beoefenaren, hare ikonografie, hare toekomst, haar noodwendige en dringende aanpassing aan de huidige sociale oekonomische toestanden en landelijke aangelegenheden, hare volledige kritisch-historische ontwikkeling, enz, enz :...Wat een programma.

Om zulks te verwezentlijken is een menschenleven te kort : dit vergt de samenwerking van geleerden van allen aard en van alle gewesten, die van den nederigen doch plichtbeseffenden armen dorpsschoolmeester, als deze die gaat langs den noesten plattelandsgeneesheer, naar den ethnoloog, den taalkundigen, den toponymist, den historicus, ja zelfs den geestelijken en godsgeleerden, enz, enz.

't Is eene ontzettende taak van langdurige en geduldige analyse, waarvan de synthese slechts in een zeer verre toekomst zal kunnen aangeboden worden.

Natuurwetenschap en Folklore (*)

Prof. Dr. A. J. J. VANDEVELDE

Een zeer uitgebreid onderwerp; daarom is beperking noodig. Ik bespreek het werk van slechts twee groote geesten van de 17e eeuw: Johan Baptista van Helmont (1577 † 1644) en Kenelm Digby (1603 † 1665).

JOHAN BAPTISTA VAN HELMONT

De Bibliotheek van de Gentsche Rijksuniversiteit bezit twee exemplaren van een zeldzaam geworden boek, waaraan J. B. van Helmont den schilderachtigen naam *Dageraad* (1) heeft gegeven. De titel wordt uitgelegd door de woorden « oft nieuwe opkomst der geneeskunst », De twee exemplaren bevatten juist den zelfden inhoud, met de zelfde hoeveelheid bladzijden en zijn op de zelfde wijze gedrukt. Alleen is er verschil op het titelblad: een der exemplaren draagt den naam van den boekhandelaar Schipper te Amsterdam met het jaartal 1659, het ander den naam van den boekhandelaar Naeranus te Rotterdam met het jaartal 1660.

De boekerij van het British Museum te London bezit een exemplaar van 1659, alsook de Bibliotheek der Nederlandsche Maatschappij van Amsterdam; in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel berust een exemplaar van 1660.

De *Dageraad* behelst twee deelen: het eerste is encyclopedisch en bevat 30 « paelen »; het tweede bestudeert de pest onder 19 « paelen ». « Ick scheyde dit boeck met paelen », zegt van Helmont op eigenaardige wijze, « niet door capittelen, oft hoofden, want dit boeck en heeft maer een hooft, 't welck is het mijne ». Hij wijst de aandacht op het feit dat hij nieuwe dingen schrijft, dat de kunsten en de wetenschappen dagelijks aangroeien en nooit uitgeput kunnen worden.

(*) Lezing gehouden op den 2^{en} Landdag voor Folklore (27-28 November 1937) van den Bond der Oostvlaamsche Folkloristen.

(1) *Dageraad*, oft nieuwe opkomst der geneeskunst, in verborgen grondregelen der Natuere, door den Edelen, wijt-vermaarden, en Hoogh-geleerden Geneesheer, Joan Baptista Van Helmont, Heer van Merode, Royenburgh, Oorschot, Pellines, etc. Nooyt in 't licht gesien, en van den Autheur selse in 't Nederduyts beschreven. t' Amsterdam, By Jan Jacobsz. Schipper, op de Keyzersgracht, in 't jaer 1659. Met Privilegie (19.2 × 14.8 cm., titelblad + (16) + 404 pp., Bi Un Gent Acc 6393).

Ibid... Tot Rotterdam, By Joannes Naeranus, Boek-verkooper op 't Steiger in den Boek-binder, Anno 1660. (19.7 × 14.8 cm., titelblad + titelplaat + (16) + 404 pp., Bi Un Gent med 141).

Ik wensch in korte woorden enkelen der paelen van dit boek (2) te bespreken, namelijk van den archeus, van de elementen, van de leere der gassen, van de drie eerste beginselen aller lichamen.

Volgens Aristoteles hebben de natuurlijke wezens aan vier algemeene oorzaken hun bestaan te danken: de lichamellijke stof, het inwendig wezen of gedaente, de uitwerkende oorzaak en het doeleinde. Van Helmont neemt deze leer niet aan: « 't is mij leet dat ick ben gedwongen van dese sijne leere te scheyden; mits bevonden hebbende dat de drie laetste oorsaecken niet alleen onwaerachtigh en zijn, maer oock al te seer schadelijck in de natuere. Want voor soo veel de gedaente raeckt: overmits alle oorsaecke in tijde, en nature eer is, voor haer werck, effect, oft uytkomen, en dat de gedaente is de laetste volmaecktheyt, en het wesen des genen die gebooren wordt; soo en kunnen wij de gedaente niet aennemen tot oorsaecke des gestelden. De derde, en oock werckende oorsaecke, noemt hy uytwendigh, evengelijck als eene smit is buyten het gesmeet yser. My rouwt (segge ick wederom) dat ick verre afwijck van den meesten en wijsten hoop, die dese meyninge heden volght. Want ick begrijp hier by dat Aristoteles noyt gekent en heeft de wercken der natuere, mits alle sijn aenschouwen past eenighlijck op die wercken der konsten, waer in alleen de werckende oft *efficiens causa* uytwendigh is: wesende andersins in der natuere de uytwerckende oorsaecke gansch inwendigh. Dus en bekennen wij in der natuieren niet anders, dan twee oorsaecken zonder meer ».

Van Helmont komt in strijd met Aristoteles; voor hem hebben al de daden van den mensch, al de verrichtingen van het levend lichaam twee oorspronkelijke oorzaken: de stof en de uitwerkende inwendige kracht. Deze kracht heeft haar zetel in een soort levende lucht, waaraan de naam van *Archeus* wordt gegeven; die archeus is een soort algemeen beheerder in al de zaden, in al de lichamen aanwezig, zoolang die zaden en die lichamen leven; hij doorwandelt het gansche levende wezen, hij zet de stof om, hij heerscht over het hart, de hersenen, de maag. Hij beveelt ook over ondergeschikte, plaatselijke beheerders, waaraan de naam van *blas* wordt gegeven. Ieder orgaan van het lichaam staat onder den invloed van een blas: een blas zet om en legt neder, onder de huid, het overtollig voedsel in vet: « het vercken wesende den

(2) Meer over Van Helmont in mijn 5 Helmontiana, Versl. en meded. Kon. Vl. Academie, 1929, 453-476, 715-737, 857-879; 1932, 109-122; 1936, 339-387

mensch seer gelijk, heeft oock sijnen swaerde seer met speck belast ».

Zoolang de blassen aan den archeus gehoorzamen, is het lichaam gezond; zoodra er twist ontstaat, komt de ziekte te voorschijn, de ziekte zetelt in het orgaan, waarin de blas in opstand is gekomen. Deze opvatting is buitengewoon schilderachtig en levend; zij wordt volledig door de veronderstelling der fermenten, stoffen welke door den archeus worden voortgebracht om als prikkel op te treden, en waarvan de uitwerking goede of kwade gevolgen heeft. Deze veronderstelling der fermenten wordt nog heden gebruikt en heeft een echte wetenschap doen ontstaan, de enzymenleer, die thans in vollen bloei is.

Volgens Aristoteles zou Empedocles (500 † 430) voor de eerste maal de vier elementen *aarde*, *vuur*, *lucht*, en *water* genoemd hebben. Tusschen Paracelsus (1493 † 1541) die denkt dat de vijf elementen *kwik*, *zwavel*, *zout*, *water* en *phlegma* zijn ontstaan uit de *prima materia*, nadat zij het *quinta essentia* heeft opgenomen, en *Robert Boyle* (1627 † 1691) die in zijn *Sceptical chymist* (1666) het huidig begrip van het element wetenschappelijk beschrijft, aarzelt van *Helmont* om met zekerheid te beslissen, maar hij geeft aan het water een bijzondere beteekenis.

Het water vloeit overal en kan met het bloed vergeleken worden, dat overal in het wereldlichaam het leven verspreidt. Het water in de diepte van den grond heft de bergen naar omhoog; als het water tot damp overgaat, is die damp niets anders dan water met uitgezette atomen, die door de koude zich opnieuw tot water verdichten. In de diepte van de aarde bevindt zich een ontzaglijke hoeveelheid water, misschien duizendmaal grooter dan het water der zeeën en der stroomen aan de oppervlakte. De overdrijving terzij gelaten, treffen wij hier het eerste begrip aan van de artesische waters.

Het water is voor van *Helmont* zoo belangrijk, dat naar zijn meening dit vóór de schepping zou bestaan hebben, omdat God den tweeden dag het hechtsel heeft gemaakt, om de waters die boven waren van de waters van onder te scheiden. Van *Helmont* wenscht daardoor het geloof niet aan te raken: « Maer wij moeten ons verstandt bevangen tot onderdaenigheyt des geloofs ». Die onderdanigheid is wel wat uylenspiegeliaansch, omdat na deze verklaring hij verder verklaart « dat Godt in den tijdt, en voor 't scheppen des daeghs, schiep lucht en waeter ».

Om van Helmont goed te begrijpen, moet men, zegt Chevreul (3) de twee volgende eigenschappen van zijn geest wel in acht nemen, in de eerste plaats zijn buitengewoon sterken aanleg om nieuwe denkbeelden te vatten en verouderden af te weren, in de tweede plaats zijn bijzondere neiging tot godsdienstig spiritualisme. En aldus komt het dat, alhoewel overtuigde katholiek, hij zonder aarzeling beweerde dat de aarde niet in zes, wel in zeven dagen was geschapen geworden, omdat de twee elementen of grondstoffen, het water en de lucht den eersten dag moesten tot stand gekomen zijn, vóór een welkdanig ander lichaam.

De studie der elementen is moeilijk, tevens een opwindend hoofdstuk der chemie. Thans zijn wij aan deze veronderstelling gekomen dat er 92 elementen bestaan, de eene eenvoudig, de anderen veelvoudig uit pleiaden van isotopen samengesteld. Wij zijn ver van de opvattingen van van Helmont verwijderd, maar van Helmont was de eerste die het stelsel van Aristoteles durfde bestrijden en ons heeft aangespoord de wegen te zoeken die den vooruitgang mogelijk hebben gemaakt.

J. B. van Helmont heeft voor de eerste maal over de gassen gesproken; hij heeft voor de eerste maal het woord gas gebruikt (4). Hij heeft gevonden dat de verbranding der steenkool aanleiding geeft tot een gas, het *gas sylvester*, ons hedendaagsch koolzuurgas. Dit gas wordt ook gedurende de gisting van den wijn, van het brood, van de mede gevormd, door de werking van den azijn op de kreeftsteenen; het ontstaat in gistingkelders, in zekere grotten, in zekere bronwaters zooals deze van Spa, in de spijsbuis. De vlam is niets anders dan een brandend gas, hetgeen nog heden wordt aangenomen.

Door een merkwaardige proef, waarvan het besluit heden onjuist schijnt, zoekt van Helmont te bewijzen dat het koolzuurgas zijn oorsprong heeft in het water. Hij had in een leempot met 200 pond drooge aarde een wilgtak van 5 ponden geplant. Gedurende 5 jaren, na alleen regenwater of gedistilleerd water ontvangen te hebben, had de wilg een gewicht gekregen van 169 ponden; de bladen gedurende de vier herfstten gevallen werden niet medegewogen. De aarde zelf werd gedroogd en gewogen,

(3) *Resumé d'une histoire de la matière*. Paris 1878, p. 146.

(4) *Ortus medicinae* 1648 p. 73: « Ideo paradoxici licentia, in nominis egestate, halitum illum, Gas vocavi, non longe a chao veterum secretum... Gas, et Blas nova quidem sunt nomina, a introducta eo quod illorum cognitio veteribus fuerit ignota ».

alleen werd een vermindering van twee onsen vastgesteld. In deze proef, wellicht de eerste op het gebied der plantenphysiologie, wordt gewogen, wordt de omzetting van hout en andere plantensstof vastgesteld; maar van Helmont houdt alleen rekenschap met het water. En hij besluit, op logische wijze voor den tijd, dat het water tot houtvormen aanleiding geeft, dat het hout koolstof bevat, dat het distilleeren en het verbranden van hout gas leveren, en dat ten slotte de oorsprong van het gas in het water te zoeken is.

In zijn studie van de drie eerste beginselen aller lichamen weerlegt van Helmont de gedachten van Paracelsus dat alle lichamen door ontbinding met het vuur drie stoffen leveren: een vloeibare stof, balsem of « quicksilver der dingen », een vette en brandbare stof, « het swavel oft olie der dingen » een vaste stof of asch, « het sout der dingen ». Deze drie beginselen werden ook genoemd, respectievelijk lichaam, geest en ziel der dingen.

Van Helmont doet aan kwantitatieve chemie: hij weegt en gebruikt gewichten. Men treft het woord balans niet, maar wegen eischt een balans. Hij gebruikt een balans 150 jaren vóór Lavoisier. Hij vindt dat de kool, verhit in een gesloten vat, niet in gewicht vermindert, en dat de aschwording lucht vereischt; hij vindt ook dat de kool uit suiker door verbranding geen asch geeft, en volledig tot gas overgaat, en bij gevolg geen zout bevat.

Als Paracelsus zegt dat de krachten der gewassen uit de drie bestanddeelen kwikzilver, zwavel en zout ontstaan, dan heeft hij niet geweten dat deze gewassen hunne krachten trekken uit hun middellevens; de beginselen der lichamen behooren volgens van Helmont, onder het gebied van het leven, en alhoewel het betoog op vele paatsen duister is, begrijpt men dat van Helmont daarover meer voelt dan verstaat, dat hij de opvattingen van zijn tijd zeer gebrekkig vindt. Met ruwe woorden valt hij Paracelsus aan om lucht te geven aan zijn ontevredenheid: Paracelsus droomt, laat alles in twijfel; Paracelsus stelt « de wetentheyte der geneeskunst in hondert duysent verstroytheden en dwaelingen »; Paracelsus hoorde « het kalf bleeten, maer en wist niet in wat het lagh »; Paracelsus heeft het bedrog ontdekt.

In *Ortus medicinae* (5) komt in hoofdstuk *Imago fermenti*

(5) [1648 Helmont]. *Ortus medicinae*. Id est initia physicae inaudita. Progressus medicinae novus, in morborum ultionem, ad vitam longam, Authore Joanne Baptista van Helmont, Toparcha in Merode, Royenburgh, Oorschot, Pellines. Edente authoris Filio, Francisco Mercurio van Helmont, cum ejus Praefatione

(p. 111) de zonderlinge bewering dat muizen ontstaan door zelfwording, in een vat met tarwemeel door middel van een vuile hemd gesloten. Zooals de meeste geleerden van zijn tijd geloofde ook van Helmont aan de zelfwording van de levende wezens. Antony van Leeuwenhoek heeft slechts in 1680 de microben ontdekt en alleen in 1692 een duidelijke uiteenzetting gegeven over de onmogelijkheid van de zelfwording. Harvey sprak alleen in 1651 zijn beroemd beginsel uit : « Omne vivum ex ovo » (6). En in 1860 moest Pasteur den reuzenstrijd voeren tegen de overblijvende aanhangers van de zelfwording om te doen aannemen dat een microbe toch geen anderen oorsprong heeft als een andere microbe.

Aldus kan natuurlijk Charpentier (7) zeggen : « Même dans la première moitié du 17e siècle van Helmont, homme fort instruit pour son temps, indique une manière bien curieuse de se procurer des souris à volonté ». Maar wie de Latijnsche tekst van van Helmont leest in *Ortus medicinae* 1848 p. 113, zal bemerkt hebben dat van Helmont zegt : « fermentum indusio haustum », aldus een ferment komende van de hemd. Laat ons alleen het concept *fermentum* onthouden, het grondconcept van de moderne biochemie.

In 1934 verscheen een bijzonder nummer van de *Folklore brabançon* (8) aan J. B. van Helmont gewijd. Ingeleid door Dokter Marinus bevat die verhandeling een studie van Louis Stroobant over den oorsprong van van Helmont, een studie van J. Nauwelaers over het huis van van Helmont te Vilvoorde en een mededeeling van Dokter Th. Behaegel over het medicaal werk van van Helmont. Alle vier drukken hun groote bewondering voor den hoog wetenschappelijken geest, voor de eerlijkheid en onbaatzuchtigheid van den man die zij noemen een van de zuiverste sieraden van ons land, die niettemin op hevige wijze werd aangevallen ; een man die na de schandelijkste vervolgingen nog bekwaam was te zegen : « God verlaat nooit de medici die, met piëteitsvollen ijver en met een vast geloof, hunne plichten vervullen » en die

ex Belgico translata. Amsterodami, apud Ludovicum Elzevirum, c s s CXLVII, (20 × 15.5 cm., (34) + 800 pp., Bi Un Gent me 142).

(6) De generatione animalium. London 1651.

(7) Les microbes. Paris 1909, p. 25.

(8) [1933-1934 Marinus, Stroobant, Nauwelaers, Behaegel]. Bulletin du Service de Recherches Historiques et Folkloriques du Brabant. Le Folklore brabançon. Numéro spécialement consacré à J. B. Van Helmont, 1579-1644 12 Vieille Halle au Blé Bruxelles, 13e année n°s 75-76. Prix 10 fr. (23.2 × 14.8 cm., Dec. 1933 et fev. 1934, pp. 137-251).

door de rechtbank ondervraagd over de middelen om tot de kennis van de geneeskunde te geraken, de drie woorden « doctrina, labor, disciplina » uitsprak.

KENELM DIGBY.

De Private namoirs or Sir Kenelm Digby, gentleman of the bedchamber to King Charles the first, verscheen voor de eerste maal in 1827; het voorbericht vermeldt dat de naam van Kenelm Digby is « synonymous with genius and excentricity. » En inderdaad die man is een kunstenaar: een geleerde die de zuivere wetenschap verlaten kan om aan tooverij te doen, een Roomsche die Protestantsch denkt en een Protestant die Roomsch denkt, een woelige reiziger die zich in zijn werkkamer opsluit om zich stil aan de studie over te leveren, een trouwe kamerheer en een vlijtige kanselier wiens betrekking in de onzekerheid verkeert, een koningsgezinde zonder vertrouwen in de kroon, een vriend van Descartes en van Cromwell, een hartstochtelijke liefhebber van het schoone, die in het huwelijk treedt met een lichtzinnige vrouw, die deze vrouw onrechtstreeks vermoordt door allerlei pogingen om hare schoonheid te behouden, een zwervende mensch zonder vaste woonplaats met een tehuis in Engeland en een tehuis in Frankrijk. En op een zeker oogenblik treedt hij als leider van een oorlogsvloot op!

Zijn leven is gansch onder den invloed van de Engelsche en Fransche politieke toestanden van de 17e eeuw. Digby is in den grond een braaf man, die het goed meent, die zoekt verdienstelijk te zijn; daarenboven een echte geleerde. Hij is de zoon van Sir Everard Digby die op het schavot werd terechtgesteld om deel genomen te hebben aan de *gunpowder conspiracy*; hij is de vader van een der leden van den opstand van lord Holland in 1648; hij is de brug die het revolutionair bloed van den grootvader naar den kleinzoon liet vloeien.

Geboren in 1603, schreef Kenelm Digby uitsluitend op philosophisch gebied. In 1658 verscheen te London en te Parijs zijn eerste werk over geneeskunde: de behandeling van de wonden door het *poeder van sympathie*; de Engelsche tekst van London blijkt een vertaling te zijn uit het Fransch, alhoewel de Fransche tekst vermeldt uit het Engelsch vertaald te zijn. Te Nuremberg in 1660 zag een Latijnsche uitgave het licht (1).

(1) Discours fait en une célèbre assemblée touchant la guerison des playes par la poudre de sympathie (Translated from the English). Paris 1658 in 8.

Deze drie uitgaven kunnen beschouwd worden als het uitgangspunt van het beroemd *Theatrum Sympatheticum* dat slechts in 1681 onder den naam van Digby in het Nederlandsch en in Nederland verscheen, aldus 16 jaren na den schrijvers dood (1665). Daarna volgden nog drie uitgaven, resp. in 1697, 1709 en 1727 (2).

Het werk bevat de Nederlandsche vertaling van de rede van Digby over het *poeder van sympathie*, en daarna, buiten eenige mindere stukjes, een verhandeling over *antipathiën* en *sympathiën* en over het ontstaan van dieren, planten en wezens zonder zaad of voortteelingen uit de Latijnsche geschriften van Nicolaas Papinius (3) en Sylvester Rattaray (4), een verhandeling getiteld *'t Groote Licht der natuurkunde* getrokken uit de Latijnsche geschriften van Athanasius Kircherus (5), om te eindigen met een geneeskundig werk: *Nieuwe beproefde en wel onderzochte geneesmiddelen* getrokken « uyt de Gedenk-schriften van den Heer Ridder Kenelmus Digby... uit het Fransch vertaalt. »

In de rede over het poeder van sympathie zegt Digby dat de werking van de omstandigheden afhangt, en ook van de natuurlijke eigenschappen van « 't bloet, water, vitriool en vuyr ». De

A late discourse touching the cure of wounds by the powder of sympathy. (Rendered out of French into English by R. White). London 1658 in 12.

Theatrum Sympatheticum in quo sympathiae actiones variae elucidantur. Norimbergae 1660.

(2) *Theatrum sympatheticum, Ofte Wonder-Toneel des Natuurs verborgentheden.* Behelsende een uitstekende Oratie, over het gebruik des Poeders de Sympathie, daar in de waarheit zijner werkinge werd ontdekt: Door Kenelmus Digby, Ridder, Grave, en Kanselier van Groot Brittagne. Benevens Twee waardige Vervolgen, van vele zeldzame Antipathien en Sympathien. Als mede, hoe dat de Dieren, Planten, Metalen, zonder zaad of voortteeling kunnen voortkomen, en waar uit de Sympathien oorspronkelijk zijn, met meer andere Geheimnissen der Natuurkunde. Door N. Papinius, en A. Kircherus. t' Amsterdam, By Jacob Van Royen, in de Kalverstraat, by d'Osse-sluys: en Timotheus ten Hoorn, in de Nes, over de Brakke Grond, 1681 (13.1 × 7.9 cm., (6) + 439 + (25).

De 2e druk 1697 verscheen te Leeuwarden, bij Hendrik Rintjes en te Amsterdam bij Jan ten Hoorn, de 3e druk te Amsterdam bij Jan ten Hoorn en te Leeuwarden bij Pieter Ruirds, de 4e druk te Amsterdam bij Nicolaas ten Hoorn. De 4 uitgaven berusten in de Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Gent.

(3) Nicolaas Papinius, oom van Denis Papin, geneeskundige te Blois en te Alençon.

(4) Sylvester Ratteray, arts en filosoof in Schotland.

(5) Athanasius Kircher, van de orde der Jesuiten; schreef *Ars magna* 1641, *Mundus subterraneus* 1678, *Physiologia experimentalis* 1680.

besluiten van het overzicht worden in acht beginselen samengevat :

« 1e Dat de gantse ronde of sphaere des Luchts is vervult met licht ; 2e dat het Licht vuyrigh zynde van de Lichamen afvoert eenige kleyne stofjes Atomes genaemt ; 3e dat hetgeene 't welck wy noemen onze lucht niets anders is als een vermenginge en confusie van vier gelijke atomes domineerende als deelen des Luchts ; 4e dat alle lichamen soo kleyn oock als zij zijn deelbaar zijn tot oneyndelijck ; 5e dese maniere van aentreckinge geschiet niet alleen simpelijck door het vuyr, maer door alles wat daer aen deelachtigh is ; 6e dat wanneer het vuyr of eenigh heet Lichaem de lucht in zig treckt en oock dat geene dat in de lucht is en daer in zijnde eenige atomes die van gelijke natuur zijn als het Lichaem dat deselve na zig treckt de aentreckinge van soodanige Atomes krachttelijcker geschiet als dat de natuur van het lichaem met deselve ongelijck was ; 7e veelerley soort van even gelijckheden die eenigheyt tusschen de lichamen veroorsaeken ; 8e dat de substantieele lucht alle lichamen des werelts aen een schaeckelt. »

In dat stukje vinden wij met verbazing de woorden die als het ware de toekomst voorzeggen : dat de lucht vol atomen is die van andere lichamen door het licht worden afgetrokken, dat alle lichamen zoo keim ook deelbaar zijn tot het oneindig.

Op de titelplaat van het *Theatrum sympatheticum* ziet men drie geleerden, een bezig met een onderzoek op een aardbol en twee in samenspraak, terwijl op den achtergrond twee mannen den grond booren ; de bronnen vloeien, de dieren loopen, de wind blaast, de zon, de maan en sterren schitteren te gelijker tijd, en een oog met lichtstralen omringd aanschouwt het veelzijdig tooneel.

In de Oratie van Kenelmus Digby wordt uitgelegd hoe de poeder de sympathie de wonden geneest. Dit poeder is kopervitriool, aldus kopersulfaat, dat in zuiver water wordt opgelost, met of zonder toevoeging van tragaganthgom. Digby geeft over de genezingskracht van het middel een uitlegging in verband met de kracht van het bloed. Wij zouden heden beroep doen op de ontsmettingswaarde van de koperzouten.

Zeer duidelijk echter wordt de besmetting aan de lucht toegeschreven : de « pestachtige en besmette atomes, die doch een deel van de lucht zijn, en met deselve aenkomen ». Pasteur leerde ons te zeggen : de kiemen die in de lucht zweven zijn de oorzaak van de besmetting.

Maar nu komt het zonderling van de werking op afstand; het poeder wordt niet in aanraking gebracht met de wonde, maar wel gestrooid op het met bloed of etter bedekte linnen van de wonde afgenomen; alles wordt bewaard vochtig en frisch, en in elk geval nooit door het vuur verbrand, om de ontsteking van de wonde te beletten. Aldus worden op de wonde, op verzachte wijze gezonden de noodige geesten die genezen. Gelukkiglijk zegt ook Digby dat het linnen op de wonde dikwijls dient vernieuwd te worden. Wij zouden heden dit ook doen, maar wij zouden liever het kopersulfaat op het verband brengen, en na gebruik zonder twijfel in het vuur verbranden.

De uitlegging van de werking op afstand is duister en steunt op bovenvermelde grondregels; het licht dat een lichaam bestraalt zonder in dat lichaam te dringen wordt teruggekaatst, met het gevolg dat eenige stofdeeltjes of atomen worden afgerukt. Zou men daar niet de kern vinden van onze desintegratieleer onder den invloed van bepaalde lichtstralen? De lucht wordt aldus met de atomen beladen, die eventueel kleine slangen, pas uit het ei gekomen kunnen voeden. De atomen, ook ondeelen of lichaemens genoemd, kunnen in een bijzondere richting worden gevoerd, door warme lichamen aangetrokken worden, des te meer dat hun aard meer gelijkenis vertoont, en wat er mede verbonden is kan ook mede getrokken worden. Het bloed van het gebruikt linnen, met het kopersulfaat dat er mede in contact is, staat aldus, zelfs op afstand, in betrekking met de bloedende wonde.

Digby past nu zijn theorie op het geval van een wonde van een zekeren heer Houwel, en die toepassing verdient zeker op volledige wijze herhaald te worden:

« Laet ons nu naederen tot het geene in 't werck gestelt is aen een gequetst persoon, met het Poeder de Simpathie. Tentijde wanneer Monsr. Houwel gequetst was aen zijn hant, nam men de kousebant, de welcke van het Bloet, uyt zijne Wonde, bedeckt was, en maeckte se nat in een becken met water, waer in dat Vitriool gesmolten was; en men hielt het becken dien dag in het Cabinet, dat middelmatigh van warmte was, door de Son der Lente tijdt: en 's nachts in een hoeck van de Schoor-steen, sulcks dat het Bloedt, dat aen de bandt was, gestadigh in een getemperden staet van hitte en koude gehouden wierdt: wat moste als daen geschieden, volgens de leere, welcke wij komen op te rechten: *Eerstelijck*, de son en het licht, sullen trecken het fijnste van dit Bloedt, dat aen de bant is, seer verre, helpende daer toe de middelmatige warmte van den Haert. *Ten Tweeden*, het fijnste of

atomes van het Vitriool, vereenight met het edelste van 't Bloedt, moeten deselve reyse doen als de atomes van 't Bloedt, die de wonde nae sigh treckt, alwaer het Vitriool dan zijn werckings doet. *Ten Derden*, de gequetste hand wasemt en dampst onder-tussen geduurigh een overvloed van warme en vurige geesten, welke als een riviere ontspant buiten d'ontstoken wonde, soodat men niet sou kunnen beletten, dat de lucht, die rontom de wonde is, bij gevolgh niet sou kunnen trecken. *Ten Vierden*, dese lucht treckt d'andere lucht die daer naest is, en die al weder d'ander, soo dat'er geduurigh een treckings des luchts is rontom de wonde. *Ten Vijfden*, met dese lucht komen eindelijk d'ondeelen en de geesten des vitriools met die van het bloed; welke zijn verstrooit en overall uytgebreid, seer verre in de lucht door trecking, die het licht of de Son gemaect heeft. En selfs misschien dat het begin des aerdronds of kloots van dese ondelen en geesten sigh uytspannen in dese groote wijtte, sonder de trecking des luchts van doen te hebben, of het licht om die door te doen komen. *Ten Sesten*, de ondeelen des bloeds, vindende haar eigen fontein en oorspronckelijke wortel, van welke sy haer oorsprongh heeft, en gaen weder in haer oude oorspronckelijcke plaetse rusten: daer d'andere lucht maer verby gaet, en wasemt soo ras uyt als die komt, door d'eigenste wegh des kamers, soo ras die ingekomen is. *Ten Sevenden*, de ondeelen des bloeds zijnde onafscheidelijck vereenight met de geesten des Vitriools, soo die als welke sigh onafscheydelijck te samen in alle hoecken indringen, de vesels en monden der aderen, die bevinden open te zijn in de wonde, dese verstercken de wonden, en genezen die eindelijk onzichtbaar ».

Waarlijk die uitlegging, met zooveel zorg en moeite gegeven, is geen uitlegging meer!

In een belangrijk werk bestudeert in 1915 Emile H. Van Heurck (6) het poeder van sympathie, en tevens in het kader van de tooverkunst, de uitlegging die Digby heeft gegeven over de werking van geneesmiddelen op afstand. Die verklaring wordt in verband gebracht met de uiteenzettingen van J. B. van Helmont over de magnetische genezing der wonden, en met vele hedendaagsche gebruiken, die op folkloristisch gebied, een hoog belang genieten. Het boek van van Heurck is het voortbrengsel van een schoone werkzaamheid en een rijpe wetenschap. Wel doet van Heurck Digby

(6) L'Onguent armaire et la poudre de sympathie dans le science et le folklore. Anvers Buschmann 1915, 73 pp.

geboren op 11 Juli (7) 1603 en sterven op 4 Juni (8) 1665, en J. B. van Helmont te Brussel geboren in 1577 en sterven te Vilvoorden op 30 December 1644 (9). Dit is echter voorloopig bijzaak, vermits de stad Brussel op het voetstuk van Helmonts standbeeld de sterfplaats te Vilvoorden nog altijd behoudt in plaats van Brussel zelf!

Van Heurck leert ons hoe Digby door zijn verhandeling het gebruik van het sympathiepoeder onder het volk verspreidde, en hoe Digby in feit het volk leerde de huid van het lichaam in zindelijken toestand te houden. Het poeder zou in Frankrijk ingevoerd zijn door Theodore Turquet de Mayerne, maar alleen algemeen bekend gemaakt door den geneeskundige Nicolas Papin, oom van den beroemden Denis Papin, en door Kenelm Digby die een voordracht hield « in een voortreffelijke Vergaderingh », zegt een Nederlandsche uitgave van 1661 (10), gehouden in 1657 te Montpellier volgens een Engelsche uitgave van 1669 (11).

Het poeder bestaat uit koper- of ijzersulfaat, zelfs ook uit zinksulfaat, en kan op de wonden rechtstreeks gebracht worden. Maar Digby raadt aan op afstand te werken. De gunstige tusschenkomst van het poeder bespreekt van Heurck als volgt: « L'empirique qui traite par la poudre de sympathie, en ordonnant des lavages de la plaie... en ne tolérant qu'un linge bien blanc pour protéger la plaie, substitue à une absence probablement complète de soins de propreté, une action mécanique prolongée de propreté, de nature à favoriser grandement la guerison des plaies les plus graves ».

Het is niet te verwonderen dat namaaksels der verhandelingen van Digby in omloop werden gebracht; het publiek houdt veel van geneeskundige raadgevingen, vooral als deze veelbelovend zijn en valsch. In 1680 verscheen: « Nieuwe beproefde en wel ondersochte geneesmiddelen, ofte zeltsame Verborgentheden: met verscheide aardige blanketsels om de Jufferlyke Schoonheid te onderhouden. Getrokken uit de Gedenkschriften van den Heer Ridder Kenelmus Digby ». (12) Onder den titel van deftige on-

(7) De Private Memoirs (London 1827) zeggen 11 Juni, met Ben Jonson (Journal of voyage 1868) en Richard Farrer (Journal 1868), terwijl John Bruce (Journal 1868) zich uitspreekt voor 11 Juli.

(8) Voor Delisle (Private Memoirs) is het 11 Juni, voor Bruce en voor Hofer 11 Juli.

(9) Zie mijn Helmontiana in Verslagen en Meded. Kon. Vla. Acad. 1929, 1932 en 1936.

(10) D'Eminente Oratie van... Digby, Haerlem 1661.

(11) Of bodies, and of Mans soul, London 1669.

(12) Volledige titel: [1680 Digby]. Nieuwe beproefde en wel ondersochte

derzogte geneesmiddelen komen in dat boek een groot aantal pharmaceutische bereidingen en schoonheidsproducten.

De pharmaceutische bereidingen zijn van zeer uiteenlopenden aard, tegen koortsen, buik- en bloedvloed, speen, vallende ziekte, waterzucht, stuipen, pokken, pest, steen, graveel, ontstekingen, kanker, longenkwaal, schurft, huiduitslag, zaadloop, oogziekten, hoest, kramp, beroerte, enz., gewoonlijk uit plantenstoffen. Onder de middelen om de jufferlijke schoonheid te bewaren, worden uittreksels van planten, vlier, venkel, lelie, lemoenen, rozen, tot wijnsteen, loodwit, kwikzilver, salpeter, aluin genoemd; met zulke producten, onbeduidend tot giftig, worden de vlekken van het aangezicht verdreven, de tanden en de handen wit gemaakt, de huid rood, of wit, of glimmend, of enz. naar keus. Zelfs, wij zijn aldus nog in 1700 niet, wordt een bereiding met kalfspooten, rijst, broodkruim, wit van eieren, melk, met kamfer en aluin gekookt en gedistilleerd, waarmede men bekomt « een deftig water om een oud gezigt te maken als van twintig of vijf-en-twintig jaar. »

Er wordt nog heden misbruikt gemaakt van de menschelijke domheid ! Zulk recept, nog heden in eer, zou voorgeschreven geweest zijn door den ridder-graaf kanselier van Groot-Britanje, meer nog, door een hoog denkenden filosoof en chemicus ! Kanselier zijn is niet a priori een bewijs van hooge mentaliteit of van hooge wetenschap. Maar zooals wij den man kennen die de rede over het poeder van sympathie om de wonderen te genezen heeft uitgesproken en de *Demonstratio immortalitatis animae rationalis* (13) heeft geschreven, blijkt het onmogelijk dat Kenelm Digby de wetenschap zou gebracht hebben op het peil van de blanketsets, in een schoonheidssalon of in de toiletkamer van een halve-mondaine te gebruiken .

In een deel van het boek wordt, na Digby's dood, misbruik gemaakt van zijn naam. De geschriften van Digby waarin zulke zaken beschreven werden, in het Engelsch, in het Fransch, in het

Geneesmiddelen, ofte zeltsame verborgentheden : Met verscheide aardige Blanketsels, om de Jufferlyke schoonheid te onderhouden. Getrokken uit de Gedenk-schriften van den Heer Ridder Kenelmus Digby, Cangelier van Groot Brittagne. Uit het Fransch vertaalt. t' Amsterdam, By Jacob van Royen, Boekverkooper in de Kalverstraat, by d'Osse-sluis, en Timotheus ten Hoorn, Boekverkooper in de Nes, over de Brackegront, 1680. (13.1 × 7.9 cm., 281 + (6) pp. bladwijzer, Bi A. J. J. V. Bi Un Gent 158 s 20, medegebonden met 1681 Digby Theatrum Symp.).

(13) Parisüs 1651 (34 × 21.3 cm., (118) + 460 + 116 + (2) + 32 p.p., Stadsbi Antwerpen D 2297).

Latijn, zijn tot nog toe niet ontdekt; de uitgever alleen verklaart dat zijn « Nieuwe geneesmiddelen » uit het Fransch werden vertaald. Zonder twijfel een finantieële onderneming van lagere beteekenis.

Dat die « Nieuwe geneesmiddelen » namaaksels zijn van het werk van Digby kan eindelijk bewezen worden door een reeks verhandelingen die in Frankrijk zijn verschenen onder den titel: « Recueil des remèdes et secrets tirés des mémoires de... Digby, par Jean Malbec de Trefel, medecin chimique ». Daar hier duidelijk wordt beweerd dat de geneesmiddelen en geheimen door Malbec de Trefel uit de werken van Digby werden getrokken, kan gemakkelijk worden aangenomen dat de naam van Digby gebruikt werd om de zaken te doen draaien. De uitgaven van 1700 en 1715 die verschenen onder den titel van « Nouveaux secrets » eindigen zelf met den tekst van den « Discours touchant la guérison des plaies par la poudre de sympathie ».

* * *

J. B. van Helmont en Kenelm Digby hebben zich niet kunnen vrij maken van metaphysiek en van tooverkunst; van Helmont legt uit hoe de muizen door zelfwording kunnen ontstaan en spreekt van de magnetische genezing der wonden; Kenelm Digby spreekt van een terugkaatsing van materieele lichtstralen die in de lichamen niet dringen, en van atomen, ondeelen en lichaemkens die zich in de lucht verspreiden en die de werking op afstand uitleggen.

Deze uitleggingen zijn zeker duister, soms niet te begrijpen. Maar in het werk van den genialen van Helmont leeft de kern van onze moderne physiologie, chemie, geneeskunde, psychologie, en uit het werk van den braven Digby stralen niet alleen de refractie en de polarisatie van het licht uit, maar ook de materialisatie van de energie en het uiteenvallen van de stof; en daarenboven geeft Digby ons de eerste les in de gezondheidsleer, de zindelijkheid.

Muziekwetenschap en Folklore

Dr^s WALTER WEYLER

Het is klaarblijkelijk dat bij het opsporen van de verhouding « Muziekwetenschap — Folklore » — evenals trouwens bij elke wetenschappelijke verhandeling — een juiste afbakening van het te beschouwen gebied niet alleen gewenscht, maar zelfs vereischt is.

Hoe moeilijk echter aan deze vereischte kan voldaan worden — en dat hier bijgevolg niet meer dan een poging in die richting mag verwacht worden — moge blijken uit het feit: 1) dat het zijnsgebied der folklore er een is dat moeilijk afgelijnd kan worden, 2) dat de muzikale folkloristiek, die zelf slechts een onderdeel is van de folklore, op hare beurt verschillende kleinere, maar toch duidelijk te onderscheiden gebieden bevat, als daar zijn: het probleem van den volkszang (met de daarbij aanknoopende begrippen van volkslied, jodelen, roep, enz.), de volksdansmuziek van zuiver instrumentalen aard, de volksinstrumenten, enz.; en 3) dat deze wetenschap vaak andere wetenschappen hoeft ter hulp te roepen of zelf ter hulp komt, waarvan de voornaamste zijn: de geschiedenis, de ethnologie en de psychologie.

Onder al deze problemen is er één dat tot hertoe — ten rechte of ten onrechte, maar dat doet hier nu niets ter zake! — de andere overheerscht heeft: nl. dat van het volkslied in het bijzonder, en daarover heen dat van den volkszang in 't algemeen.

Men zal het ons dan ook niet euvel nemen, indien het vooral op dat aspect van het probleem is dat we meenen de aandacht te moeten vestigen. Aldus is het mogelijk het te ruime arbeidsgebied reeds aan ééne zijde te beperken!

Een wetenschappelijk opgevatte studie van het volkslied biedt op hare beurt groote moeilijkheden. Eerst en vooral wegens de algemeene redenen welke we hierboven reeds aangehaald hebben, en verder ook 1) vanwege de moeilijke begripsbepaling van het object-zelf (men denke aan de zoovele definities van het volkslied! (1)) en 2) vanwege het dualistisch aspect van het volkslied, dat zoowel door de philologen als door de musicologen op-

(1) Zie hierover: Dr. C. BROUWER, *Das Volkslied*, Groningen, 1930; J. VON PULIKOWSKI, *Geschichte des Begriffes Volkslied*, Heidelberg, 1933; alsook Dr. J. POLLMANN, *Ons eigen Volkslied*, Amsterdam, 1936.

geëischt wordt, hetgeen nadeelig is voor de volksliedstudie zelve, aangezien « iedere volksliedstudie moet uitgaan van een onverbreekelijke eenheid van tekst en melodie, en moet bestaan in een innige vereeniging van musicologie en litteraire philologie » (1).

We zullen de beschouwingen over het onderzoek van philologische zijde hier van kant laten — men heeft ons naar de verhouding « muziekwetenschap — folklore » gevraagd — en ons alleen keeren tot het musicologisch gedeelte.

We kunnen ons dus eindelijk de vraag stellen, die het eigenlijke onderwerp van deze mededeeling zal uitmaken: « Wat hebben volksliedstudie en muziekwetenschap aan mekaar te danken? »

We meenen een rechtstreeksch antwoord op die vraag niet te moeten ontwijken, bereid zijnde het achteraf te verantwoorden: eenerzijds vormt de studie van het volkslied, van muzikaal standpunt uit, een onontbeerlijk element in de muziekgeschiedenis, anderzijds ontleent de musicologische volksliedstudie hare methode, mits enkele schakeeringen in overeenstemming met sommige eigenschappen van haar object, aan de muziekwetenschap.

Alhoewel het er minder op aan komt een historiek te maken van de studie van het volkslied, willen we er toch even aan herinneren dat de belangstelling voor den tekst deze voor de melodie is voorafgegaan. Dit laat zich duidelijk aflezen uit de vroegste studies gewijd aan het volkslied, die om zoo te zeggen uitsluitend van philologischen aard waren, alsook uit de vroeg-XIXe eeuwse verzamelingen van volksliederen, waarin de melodie of zelfs elke verwijzing er naar, totaal ontbrak. Men interesseerde zich alleen aan het gedicht, z'n inhoud en z'n vorm.

Deze methode wijzigde zich toen men tot het besef kwam dat elk lied, en dus ook het volkslied, valt of staat met de muziek. Daardoor veranderde de richting van de volksliedstudie en kwam een groot gedeelte van den lateren XIXe eeuwsehen arbeid in het teeken te staan van het opsporen der melodieën. Te dien einde richtte men zich naar twee bronnen: 1) de oude verzamelingen, zoowel in handschrift als gedrukte, 2) de nog in omloop zijnde liederen (door mondelinge overlevering).

Men weet hoe dat werk, dat geschieden moet volgens de muziekwetenschappelijke methode, in de XIXe, en zelfs nog in de XXe eeuw grootendeels verricht werd: met het sympathieke, belangstellende enthousiasme der Romantiek, maar jammer ook

(1) J. POLLMANN, o.c., blz. 4.

met haar gebrek aan wetenschappelijke exactheid. Zoodat het nu klaar geworden is dat nog veel op dat gebied te doen blijft en ook nog te herdoen is.

Men lette er wel op dat deze critiek geenszins geuit wordt met de bedoeling het uiterst belangrijke en baanbrekende werk van een WILLEMS, DE COUSSEMAECKER, LOTENS en FEYS, of zelfs van uitstekende volksliedkenners als BOLS en VAN DUYSE af te breken, maar het is een noodzakelijkheid — in een referaat als dit, waarin de stand van zaken objectief hoeft nagegaan te worden — de werkelijkheid onder de oogen te zien. Trouwens, dit verwijt treft niet alleen de volksliedstudie maar ook de muziekwetenschap, de kunstwetenschap en de geesteswetenschappen in het algemeen: allen hebben zij geleden onder een gebrek aan de noodige methode, aan de onontbeerlijke systematiek, die ten grondslag ligt aan elke wetenschap. Zoodat W. KELLER met recht kon zeggen: « Das Ringen um die logische und methodologische Untermauerung der Geisteswissenschaften ist ein Kampf, der von seinen Anfängen noch wenig weit entfernt ist » (1).

Zelfs het standaardwerk van VAN DUYSE over het « Oude Nederlandsche lied » is op dat punt niet onaanvechtbaar: ik verwijs slechts naar de wel eenigszins scherpe, maar toch niet ongemotiveerde critiek van POLLMANN: « VAN DUYSE is onbetrouwbaar en onnoodig onvolledig » (2). Om z'n bewering kracht bij te zetten, verwijst hij naar een reeks fouten: onjuiste melodische lezingen, foutieve rythmen, splitsingsfouten, onnauwkeurige opgaven, enz. En hij besluit die critiek aldus: « De uitgave van een correctie op VAN DUYSE... moet geschieden uit piëteit voor het levenswerk van den Gentschen musicoloog... » (3). In dit opzicht staat voor de Belgische Commissie van het oude Volkslied een groote taak te wachten. Reeds wordt een stap in die richting gedaan met de uitgave van het posthume werk van LAMBRECHT LAMBRECHTS, waardoor onze lieder-schat weer een heel stuk zal verrijkt worden (4).

Een dubbele noodzakelijkheid echter is het 1) dat al de volksliederen die nog in omloop zijn, *systematisch* opgeteekend worden en 2) dat al de oude bronnen, als psalmboeken, geestelijke lieder-

(1) WILHELM KELLER, *Der Sinnbegriff als Kategorie der Geisteswissenschaften*, I, München, 1937, blz. 9.

(2) J. POLLMANN, o.c., blz. 180.

(3) J. POLLMANN, o.c., blz. 182.

(4) Dit werk is ter perse en zal kortelings verschijnen.

verzamelingen, verzamelingen van amoreuse liederen, enz. methodisch onderzocht en heruitgegeven worden. Ook op dit gebied blijft de Commissie niet inactief en tracht zij te dien einde propaganda te maken door de verspreiding van een «Nota over het Oude Volkslied» opgesteld door E. CLOSSON, waarin de bevolking aangespoord wordt om dat opzoeken en opteekenen te vergemakkelijken en in de hand te werken.

Maar dat steeds talrijker worden, dat immer aangroeien van den liederschat sluit in zich den eisch van een methodische ordening van de liederen. En in overeenstemming daarmee, is het o.i. hoog tijd een catalogus van onze volksliederen aan te leggen steunende niet op den tekst, maar op de *melodie*.

Een gemakkelijke taak is dat voorwaar niet: niet alleen uit oorzaak van de talrijke varianten, eigen aan alle volksliederen (hetgeen zulke catalogeering veel ingewikkelder maakt dan voor gelijk welken anderen muzikalen vorm ook), maar ook nog door het feit dat een volkslied geen bepaalde toonhoogte bezit, zoodat men, voor een doelmatige catalogeering, al de liederen tot één gemeenschappelijken toonaard zou moeten herleiden, ofwel de toonafstanden en niet de noten zou dienen aan te geven.

Enkele musicologen van beteekenis hebben dat onderwerp behandeld met veel schrandereheid en doorzicht: zoo b.v. ILMARI KROHN (1).

In overeenstemming met dit catalogeeren of ordenen zou het aanleggen van een uitgebreid grammfoon-archief moeten gepaard gaan. We meenen trouwens dat ook dit aspect niet aan de Commissie ontgaan is (2). Het is thans nog mogelijk — over enkele jaren zal het alvast veel moeilijker zijn — vele volksliederen rechtstreeks bij de menschen uit het volk op te nemen: maar dit zou dan ook zoo vlug mogelijk moeten geschieden, om een zoo volledig mogelijke verzameling te bezitten. Want het is toch ontegenzeggelijk dat de grammfoon het meest geschikte en doelmatigste middel, alsook het getrouwste document is dat men over het volkslied bezitten kan!

Nu we vlug aangetoond hebben in welke mate de methode van de volksliedstudie overeenstemt met die van de musicologie en

(1) I. KROHN, Ueber das lexikalische Ordnen von Volksmelodien, in Kongressbericht der Internationalen Gesellschaft, 1907.

(2) Hierin kwam zij tot een overeenkomst met het N.I.R., dat reeds een driehonderdtal platen bezit, opgenomen in den Borinage en in Limburg. Kortelings worden ook de kantwerkstersliederen opgenomen uit het Oudenaardsche.

na er op gewezen te hebben wat er op dit gebied nog te doen blijft, kunnen we onderzoeken wat de muziekwetenschap, en bijzonder de vergelijkende muziekwetenschap aan de studie van het volkslied te danken heeft.

De vergelijkende muziekwetenschap gaat ongeveer te werk als de vergelijkende taalstudie of de historische grammatica. Zij gaat uit van de vergelijkende liedvorsching.

Welke is de opgave?

G. BRANDTSCH bepaalt de liedvorsching als volgt: « We spreken steeds van Duitsche, Italiaansche, Fransche, Hongaarsche volksmelodieën en duiden daarmee aan dat we de volksmuziek van elk dezer naties hunne bijzondere eigenaardigheid toekennen. Waarin echter die eigenaardigheid van het Duitsche volkslied bestaat, waardoor we ze van de Italiaansche en van de Fransche onderscheiden, daarover kunnen we geen uitkomst geven. We oordeelen zuiver naar een algemeenen indruk en bedoelen hoogstens in dit lied het rythme als Slavisch, in dien als Hongaarsch en in een derde de melodiek als Italiaansch. *De opgave van de vergelijkende liedvorsching is het gemeenzame en dan weer de verschillende kenteekenen in de volkswijzen der verschillende naties vast te stellen* » (1).

Terwijl dus de vergelijkende liedvorsching zich beperkt tot het onderling vergelijken der liederen — we zullen aanstonds zien hoe —, breidde de vergelijkende muziekwetenschap den horizont der volksliedkundigen veel verder uit.

VON HORNBOSTEL zag het doel en het object van deze studie niet meer in het volkslied zelf, maar meende dat ze moest « nach dem Ursprung und der Entwicklung der Musik und dem Wesen des Musikalisch-Schönen hinführen » (2). Hij ging zich dus, aan de hand van de volksliedstudie, bezinnen over vraagstukken van psychologisch-aesthetischen aard. Voor OSKAR FLEISCHER ging het belang nog verder: « Altyd opnieuw, zegt hy, hebben de volksliederen hun prikkel laten voelen, en wanneer de toonkunst nu en dan teveel in gekunsteldheid verviel, hebben de beste componisten in de nooit uitdroogende bron van het volkslied nieuw leven en nieuwe beleving voor de muziek gevonden. Daarom is juist het ontstaan, de vervorming, de studie

(1) G. BRANDTSCH, Deutsches Lehngut in finnischen Volksweisen, in Jahrbuch für Volksliedforschung, II, 1934.

(2) E. VON HORNBOSTEL, die Probleme der vergleichenden Musikwissenschaft, in Zeitschrift der I.M.G., Heft 3, 1905.

der invloeden die het volkslied in den loop der tyden heeft ondergaan, van zulk overwegend belang in de algemeene muziekgeschiedenis ». (3)

De muziekhistorici kwamen er dus toe het volkslied en de volksliedstudie in het centrum hunner belangstelling te plaatsen, niet meer terwille van het volkslied zelf, maar als hulpmiddel voor de studie der muziek, beschouwd als een physiologisch-psychologisch-aesthetisch verschijnsel.

De vergelijkende liedstudie gaat in de eerste plaats uit van het onderzoek in hoeverre de volksliederen tot *eigenbezit* van een natie behooren, ofwel als *gemeengoed* of als *leengoed* dienen beschouwd te worden. Daarna onderzoekt men welke natie de *prioriteit* bezit, om ten slotte den *oorsprong*-zelf van het volkslied op te sporen.

Tot een « Gesamt »-oplossing is men in dit zeer ingewikkelde vraagstuk nog niet geraakt: in den grond is het werk maar in z'n aanvang. Toch zagen enkele détail-onderzoeken van zeer belangrijken aard het licht. Zoo wees VAN DUYSE reeds op de verwantschap van vele volksliederen met de gregoriaansche melodieën en met de kerktoonaarden, en bewees hij hoe « het Nederlandsche lied zich met betrekking tot den toonaard en de melodische vormen aansluit aan den kerkzang en daardoor tevens aan de muziek der Oudheid » (1).

Bijzonder systematisch ging O. FLEISCHER (2) te werk: na acht Vlaamsche volksliederen (alle varianten op het « Reuzelied ») vergeleken te hebben met twee Beetoensche, drie Duitse, en één Noorsche, herleidde hij dien liederengroep tot het volgende schema :

In dit schema kon hij dan weer een heele reeks andere liederen terug brengen die dus allen een zekere verwantschap vertoonden. Daar men nu weet dat het Reuzelied niet anders is dan een transpositie in het volksche van het « Conditor alme siderum »,

(3) O. FLEISCHER, Zur vergleichenden Liedforschung, in Sammelbände der I.M.G., 1901-1902.

(1) FL. VAN DUYSE, De Melodie van het Nederlandsche lied, Den Haag, 1902.

(2) O. FLEISCHER, Ein Kapittel vergleichende Musikwissenschaft, in Sammelbände der I.M.G., 1899-1900.

zoo was de verwantschap van al deze liederen met dit middel-eeuwsche hymne een onwederlegbare.

En daar verder de Gregoriaansche kerkzang op zijne beurt z'n oorsprong vond, naar men dacht, in de muziek der Oudheid — hetgeen GEVAERT had bewezen in z'n « Histoire et Théorie de la musique de l'antiquité » — zoo lag de aaneenschakeling volkslied-kerkzang-Grieksche muziek voor de hand. PETER WAGNER in z'n « Einführung in die gregorianischen Melodien », weerlegde nochtans Gevaert's opvatting en bewees dat niet in de Grieksche muziek, maar wel in den synagogalen zang der Israëlieten, en in den zang der vroegste Christenen uit Antiochië en Syrië de oorsprong der Christelijke muziek diende gezocht te worden. Het besluit dat ons volkslied uit de Oosterse zangen afstamde en aldus een heel lange ontwikkeling achter den rug had, kon niet uitblijven.

We staan hier volop in de genetische opvatting van de volksliedstudie. Het kon niet anders of deze moest leiden tot de vraag naar den oorsprong van den zang en zodoende van de muziekzelve. En zoo kwam men terecht bij den zang van het kind, alsook bij dien der primitieve volkeren, zoowel natuurvolkeren als hoog-kulturen. In dit stadium van de volksliedstudie gingen ethnologie, psychologie, physiologie en musicologie nauw te zamen.

O. FLEISCHER kwam tot de overtuiging dat de grondslag van den primitieven zang het recitatief was. Achteraf wordt het princip der herhaling er op toegepast, eerst op gelijke, later op verschillende toonhoogte, dan versieringen (trillers, coloraturen, enz.) (1).

Enkele van de voornaamste vertegenwoordigers van deze richting zijn ook nog ERICH VON HORNPOSTEL (2), die z'n studies vooral richtte op de Indische melodieën, en in al z'n opzoekingen een ruime plaats liet aan de grammofoon; IDELSOHN, die zich bezig hield met de joodsche zangen (3) en bijzonder KARL STUMPF, die in « die Anfänge der Musik » (Leipzig, 1911) den oorsprong der muziek meende te kunnen opsporen in het roepen, en die ook het belang van rythme en taal aantoonde in de ontwikkeling der muziek. KARL BÜCHER daarentegen

(1) O. FLEISCHER, Zur vergleichenden Liedforschung, o.c.

(2) ERICH VON HORNPOSTEL, Phonographierte indische Melodien, in Sammelbände der I.M.G., Band V, 1903-4.

(3) A. Z. IDELSOHN, Parallelen zwischen gregorianische und hebräisch-orientalischen Gesangsweisen, Z. f. M. W., IV, 1922. Dezelfde: Hebräisch-Orientalischer Melodienschatz (verschenen by Breitkopf und Härtel).

was van oordeel dat het arbeidslied de oudste vorm van het zingen was (4).

Ook in het opsporen naar den oorsprong der meerstemmigheid kwam het volkslied ter hulp. In Ysland is het inderdaad nog steeds een volksgebruik de vroegste meerstemmigheid (parallele kwinten en kwarten) aan te wenden bij de uitvoering der liederen, waaruit men meende te mogen besluiten dat de oorsprong van het primitieve organum in het Noorden lag. Maar ook bij zekere primitieve volkeren ontmoet men dit verschijnsel (5), zoodat de oorsprong der meerstemmigheid nog steeds een open vraag is.

Men bemerkt dat heel deze studie van den volkszang de zaken beschouwde in het licht der evolutieeler. Het volkslied was er het vertrekpunt voor geweest, en de volksliedstudie het uitgangspunt van de vergelijkende muzikwetenschap.

Hetgeen dus van belang was voor die studie, was het bindend-algemeene: de verwantschap. Zoowel de historische, als de elementaire. Men zocht naar het oer-type van den zang. Ten opzichte van het volkslied echter kwam men op die wijze terecht in een straatje zonder eind! In de studie van het volkslied verloor het volkslied-zelve z'n eigen rechten.

Dit werd duidelijk bewezen in 1905, toen de Vereeniging voor Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis, een prijsvraag uitschreef over de kwestie of er ooit een Nederlandsch volkslied bestaan had. Welnu, die vraag bleef onbeantwoord!

Men had zoodanig de blikken gevestigd op de overeenkomsten van al de volksliederen, volkszangen, recitatieven, refreinen, jodelliedereren, koeliedereren, enz., en zooveel gezocht naar den aanvang en den oorsprong der dingen, dat men totaal het wezen-zelf van het volkslied uit het oog verloren had, alsook zijn nationale kenmerken, t.t.z. dat wat het Nederlandsche lied tot Nederlandsch maakte, het Duitsche tot Duitsch, het Engelsche tot Engelsch, enz.

Daarop de aandacht gevestigd te hebben is de buitengewone verdienste geweest van Dr. J. POLLMANN. Deze zegt o.a.: « De heele studie van ons lied is tot op den dag van vandaag steeds weer de kant uitgegaan van het registreeren van den grootsten gemeenen deeler: altijd werd het gemeenschappelijk opgezocht...

(4) KARL BUECHER, Arbeit und Rhythmus, Leipzig, 1919.

(5) DR. ROBERT LACHMANN, Die Musik der Aussereuropäischen Natur- und Kulturvölker, in Handbuch der Musikwissenschaft, Potsdam, 1934.

Maar meestal vergeet men dat deze overeenkomsten volkomen vanzelfsprekend geacht moeten worden » (1). En verder : « Interessanter dan de studie van de overeenkomsten, is de studie van de kleine afwijkingen, van de fijne nuanceeringen, van de, op het eerste gezicht ontastbare, minieme verschillletjes. Misschien hebben we in het hardnekkige opzoeken van overeenkomsten in volksgebruiken, in litteratuur en muziek een tijdsverschijnsel te zien van een wellicht al te irreele verbroederingsgedachte van alle volkeren der aarde... als practische wetenschap heeft de liedstudie in vroeger dagen geleden door de tendens van den tijd : we mogen er den onderzoekers dus geen al te groot verwijt van maken, dat zij het gemeenschappelijke naspeurden » (2). En verder nog betoogt hij met volle recht « dat we overal en in alle tijden melodieën zullen vinden, die in meerdere landen thuisbehooren... Maar niet in de overeenkomsten ligt het essentiele van ieder der te vergelijken onderdeelen : het essentiele der te vergelijken factoren is veeleer in het onderscheidende gelegen. We moeten speuren naar het onderscheidende : alleen zóó bestaat er een kans het eigene te vinden, dat waardevol is voor de cultuur van ons volk. » (3)

Het volkslied eischt in de studie ervan z'n rechten terug op !

Naast het continueele opsporen der bronnen en het wetenschappelijke bewerken ervan, komt het naspeuren van het nationale karakter de studie van ons volkslied grondig wijzigen en vernieuwen.

Wat maakt ons Nederlandsch volkslied tot essentieel Nederlandsch ? Ziedaar de vraag die thans gesteld en beantwoord dient te worden.

Een nieuw arbeidsgebied opent zich hier voor de musicologen : een gebied dat nog volledig braak ligt. POLLMANN die een eerste, en naar we meenen te weten, de eenige proef in die richting leverde, zegt in dit opzicht : « Ik heb mijn onderzoek moeten verrichten, zonder daarbij ook maar over één grondige voorstudie te beschikken. Anders dan in min of meer lyrische termen is er over het nationale karakter van het lied nooit geschreven ; mij is althans geen studie bekend geworden, die in concreto zich met dit onderwerp bezig heeft gehouden. Methode èn mid-

(1) POLLMANN, o.c., blz. 35.

(2) POLLMANN, o.c., blz. 37.

(3) POLLMANN, o.c., blz. 116.

delen en materiaal moesten geheel zelfstandig bijeen gebracht worden » (1),

Welnu, we meenen dat ook van dit standpunt uit, de studie van het volkslied weer van groot nut zal zijn voor hare zusterwetenschap, de musicologie. Ook hier heeft men nog niet veel meer dan met lyrische termen gesproken van het nationale karakter, meer zelfs: van den nationalen stijl van de muziek. Het is inderdaad verre van uitgemaakt wat het is, dat de Fransche muziek door de eeuwen heen onderscheiden heeft van de Russische, en de Italiaansche van de Nederlandsche of van de Duitsche; wat het is dat Bach buiten zijn persoonlijke wezenheid om, anders doet zijn dan zijn tijdgenoot en stijlverwant Vivaldi, Palestrina anders dan Lassus.

Het wil ons voorkomen dat deze hernieuwing in de methode van de volksliedstudie ook, in dezelfde richting, tot een herziening van de methode van de muziekwetenschap leiden zal.

Men zou ons echter verkeerd begrijpen, indien men dacht dat we hiermee bedoelden dat de volksliedstudie moet beperkt blijven tot de rol van hulpmiddel, of hulpwetenschap voor de musicologie. Geenszins. Evenals de muziekwetenschap er is om zich zelfs wille, zoo kan of moet ook de volksliedwetenschap er zijn om harentwille. Achteraf kunnen beide zich vereenigen om, met al de andere geesteswetenschappen, in een verheven synthese bij te dragen tot de studie van den menschelijken Geest en aldus tot de uitbreiding van onze menschelijke kennis.

28-11-1937.

(1) POLLMANN, o.c., blz. 131.

Vertelsels, Sagen en Sprookjes uit Oost-Vlaanderen

door CYRIEL DE VUYST.

VI

DE VERMOMDE ROOVER.

Vóór de Fransche Revolutie toen de reizigers en bedevaarders in de gast- en godshuizen van steden en dorpen, die ze doortrokken, werden geherbergd, kwam zekeren avond in een vlaamsch Vrouwenklooster een vreemde non vragen om te vernachten. Daar zulks de gewoonte was werd ze zonder achterdenken toegelaten. Wanneer ze met de andere zusters voor het avondmaal aan tafel zat, kreeg de moeder-overste, die haar uitzicht en bewegingen bespiedde, het vermoeden dat onder den sluier van deze vreemde kloosterlinge een verkleed manspersoon schuilde. Om zich hiervan te overtuigen zonder bij de verdachte argwaan te verwekken, gebruikte ze den volgende list.

Na het avondmaal onder elkaar te hebben genomen, nam ze een korfje, ging er mee naar den kelder en bracht het terug vol appelen.

Deze appelen deelde ze derwijze uit dat ze aan de gezeten zusters ieder een appel op den schoot gooide. Toen de beurt aan de verdachte kwam, bemerkte zij dat bij het opvangen van den appel zij de beenen bijeensloeg, zooals gewoonlijk een manspersoon doet, aan wien men iets toewerpt op den schoot. Inderdaad een manspersoon slaat de beenen toe om te beletten dat het toegeworpen voorwerp op den grond valt, terwijl een vrouw, bij wie het voorwerp op de uitgespreide japon valt, zich stilhoudt.

Voor de moeder-overste bestond thans geen twijfel meer dat de onbekende die de herbergzaamheid was komen vragen, een verkleede bandiet was, die hun 's nachts zou aanranden en misschien vermoorden om te kunnen stelen.

Seffens deed de overste door de keukenzuster de boeren uit de nabijheid verwittigen om den indringer te komen aanhouden. Ze kwamen weldra met ricken en gaffels gewapend naar het klooster, grepen de verdachte non vast en brachten haar weg.

Bij nader onderzoek kwam men tot de zekerheid dat men inderdaad met een doortrapten baanstrooper te doen had, die al menig schelmstuk op zijn geweten had.

(Tusschen Dender en Schelde. Uit den volksmond)

V
VAN VIEZE KADEEËN

HIJ MOEST NAAR HUIS KOMEN.

Vóór den oorlog woonde te Zantbergen gansch alleen een eigenaardig verbijsterd ventje, Janneken St... geheeten.

Janneken was een bultenaar, doch alhoewel misvormd, had hij een schoonen zwarten krullebol. Om zijn brood te verdienen, ging hij nu en dan bij de menschen hovenieren, hagen scheren en zooal meer. Zekeren Zondag kwam het verbijsterd Janneken onder het sermoen de kerk binnengelopen om zijn broeder te roepen, die men dringend noodig had. Daar hij op het eerste zicht onder de geloovigen, die in den tempel vergaderd waren, zijn broeder niet opmerkte, riep hij in zijn zenuwachtigheid den pastoor toe :

« Hé, manneken in de kuip, is onze Sus hier niet, hij moet seffens naar huis komen, zijn koe moet kalven ! »

HIJ WILDE ER HEM AFDOEN.

In den vastentijd was Janneken zekeren avond naar het lof gegaan, alwaar hij met de andere geloovigen den pastoor volgde, die een kruisweg deed.

— *Jezus hangt aan het kruis.*

— *Doet er Hem af !* riep Janneken.

— *St... St... !* gebod de pastoor.

— *Doet er Hem af, of ik zal er Hem afdoen !* hernam het ventje.

Daar hij bleef volharden in zijn voornemen Jezus van het kruis te doen, moest Janneken door eenige mannen aan de deur worden gezet.

HET WAS ZOMER EN HIJ MAAKTE HET WINTER.

In voornoemd Zantbergen woonde, gelijktijdig met Janneken, een niet minder eigenaardig ventje, in de wandeling « Scheep » geheeten .

Scheep, wanneer hij iets moest verrichten, deed altijd juist het tegenovergestelde. Alle opmerkingen dienaangaande, wist hij met de grootste natuurlijkheid te weerleggen.

Op zekeren Zondag, midden in den Zomer, toen het stikkend heet was, ging hij naar de kerk met aan de handen een paar dikke wollen Friesche wanten, die hij tot halvenwege de voorarmen had aangetrokken.

— *Wel Scheep jongen, vroegen hem de menschen, wat steekt ge nu uit, in 't midden van den Zomer zulke wanten dragen ?*

— *Wat wilt ge eraan doen? Ze liggen daar toch, ik moet ze toch gebruiken!* antwoordde hij dood-bedaard.

EEN TREFFEND ANTWOORD OVER TREFFELIJKE MENSCHEN.

Scheep, die niet veel van werken hield, kwam dikwijls bij de geburen om te aansteken en te klappen. Daar hij dikwijls uren lang bij de menschen aan den heerd bleef plakken en ze bij hun bezigheden hinderde, werd men hem op veel plaatsen beu. Eens dat hij bij pachter B... in huis was gezeten, kwamen daar op het onverwachts een paar vreemdelingen uit den gegoeden burgerstand op bezoek. Alhoewel hij daar geenszins op zijn plaats was, bleef hij zitten .

De meesteres, die hem wilde doen verwijderen, ging naar hem toe en fluisterde hem in 't oor :

— *Scheep, als ge nu wilt laten zien, dat ge wel opgebracht zijt, zoudt ge voor een keer dat we treffelijke menschen ontvangen, nu toch moeten buitengaan.*

— *En gij, zei Scheep, als ge nu wilt doen zien dat ge wel opgevoed zijt, dan zoudt ge die treffelijke menschen in uw salon moeten ontvangen!*

'T WAS VOOR ZIJN GERIEF.

Een niet minder zonderling manneken van datzelfde dorp was Wantje De Schuyn.

Wantje liet zich een huis bouwen met drie schoone benedenplaatsen.

Daar hij geen schuur had, was hij wel verplicht zijn koren in zijn beste kamer te tassen en te dorschen.

— *Wantje, wat doet ge nu toch, zoo een schoone kamer gebruiken voor een schuur?* vroegen hem de menschen.

— *Laat mij maar doen, was het antwoord, mijn huis dient toch voor mijn gerief!*

HI, WIST NIET HOE RIJK HIJ WAS.

Ruim vijftig jaren geleden woonde te Oombergen op een uitgestrekt buitengoed een rijke boer, zekere Jacob Piens. in de wandeling Koben Piens geheeten. Koben was een braaf en vernuftig man, die als een echte filosoof alles naar den wijgeerigen kant kon schikken. Soms speelde hij den een of den andere een poets waardoor hij iedereen kon doen lachen. Op alles wat men hem vroeg, gaf hij een rondborstig en treffend antwoord. De menschen uit Oom-

bergen en omliggende vertelden dat Koben Piens zooveel landerijen bezat dat hij ze niet wist liggen.

Zeker jaar, op het einde van Augustus, werden op de hofstee ter gelegenheid van het afmaaien van den graanoogst, de werklieden op pannekoeken vergast. Hoe verwonderd stonden deze menschen te kijken, toen de maaltijd reeds ten einde was, iemand kwam zeggen dat op zekere plaats, verre van 't hof, nog een dagwand tarwe moest gepikt worden.

Koben was vergeten dat deze plek hem ook toebehoorde.

DAT WAS ERGER

Boven den omheiningmuur van het buitengoed, dat Koben Piens te Oombergen bewoonde, verhief zich een soort van ronde toren, die stilaan bouwvallig werd. In dezen toren nestelden honderden koppels duiven die immer voortteelden zonder dat er iemand ooit naar omkeek. Het getal aangekweekte beestjes werd zoo talrijk, dat deze in den toren bijna geen plaats meer vonden om te nestelen. Zekeren herfstdag bij stormachtig weder, stortte de duiventoren met al wat er in huisde onder groot gedruisch in. Toen men het gebeurde aan Koben mededeelde, antwoordde hij met een stalen gezicht : « *Dat de toren ingevallen is, dat is niets, maar dat al die huishoudens zonder dak zijn, dat is erger !* »

HET KWAM ER NIET OP AAN.

In den tijd dat de boerderij van Koben Piens in vollen bloei was, had hij eens een zeug met twaalf biggen.

Het hok der zog bevond zich boven het gewelf van een grooten diepen beirput. Op zekeren dag was een deel van het gewelf en de vloer naar beneden gestort, waardoor al de jonge biggen, behalve één, in den put waren gevallen en verdronken.

De meid, die dagelijks in het varkenshok ging om de zwijnen te voeden, was zeer bang met het voorgevallene, omdat zij niemand van den slechten toestand van den vloer had verwittigd. Bevend van schrik ging zij haar meester van het gebeurde op de hoogte brengen. Toen Koben het vernam, zei hij dood-kalm :

—« *Als er maar één overschiet, dan komt het er niet op aan, het mag er ook maar invallen.* »

(*Uit den volksmond te Oombergen en omliggende dorpen*)

VI. UILENSPIEGELARIJEN

DAT IS ONS STOPSEL NIET!

In vroeger tijd, en op sommige plaatsen heden nog, werden op onze landelijke gemeenten de bakovens dichtgemaakt door middel van een houten vierkanten bord op de kanten afgeschuind en bepleisterd met leem. Dit sluitstuk, « ovenstopSEL » geheeten, werd om meer zekerheid terwijl het brood in den oven zat door een paal of stok onderschoord.

Op zekere gemeente van het land van Aalst hadden omstreeks vijftig jaar geleden eenige jonge kerels de poets bedacht deze sluitstukken van hoeve tot hoeve te verwisselen. Daar al deze zoogenaamde « stopsels » uiterlijk nogal goed op elkaar geleken, had niemand deze verwisseling opgemerkt.

Slechts wanneer het wittebrood in den heetgemaakten oven geplaatst, werd er gewoonlijk aan gedacht de stuitplank te nemen.

O ramp! Op de eene plaats was deze te groot, wat niet het ergste was, op andere plaatsen te klein. Dáár, waar men de gloeiende hitte niet kon weerhouden, omdat men de zijkanten niet kon toepresteren, weerklonk de jammerklacht, die spreekwoordelijk werd: (*) « *Dat en es ons stopsel niet* »!

In dezen neteligen toestand viel niet te aarzelen. Dekens, zakken, dweilen, enz. in der haast aangebracht, werden in de openingen gestoken, wat echter niet belette dat op menige plaats het brood slechts halfgebakken uit den oven werd gehaald.

(* *Te Herzele en omliggende dorpen.
Uit den volksmond opgeteekend*).

HOE DE OUDE VAN DURME NAAT DE PIEN VERSCHALKTE.

Vóór jaren woonde te Herzele, in de Arestraat, een bejaard man, Naat de Pien geheeten, die het beroep uitoefende van barbier.

Naat, een goede en lichtgeloovige sul, waarvan wij de koddige grappen 's Zaterdagavond in zijn scheerwinkel uitgehaald, insgelijks hebben aangeteekend, werd op zekeren dag, middenin den Zomer door zijn buurman, pachter Van Durme, wijs gemaakt, dat aan de weide « de Dalmeersch » op een zwerm bijen was komen aanvliegen.

Om de zeven stuivers te verdienen, die door een biehouder aan den aanwijzer werden uitbetaald, ging de man zich eerst ter plaatse overtuigen.

Daar hij niet goed zag klom hij op den boom en waarempel, daar hoorde hij een gegons, dat hij eerst voor het gonzen van bijen nam. Maar in stede van bijen, waren het peerdenhorzels, die in den stam huisden, want de gevreesde insecten vlogen op hem aan. Seffens liet Naat zich langs den boomstam naar beneden glijden en liep zoo hard hij kon weg, want hij waande zich door de horzels achtervolgd.

Gansch uitgeput kwam hij bij Van Durme aangelopen en vertelde hem zijn wedervaren.

— *Waren het wel echte peerdenhorzels?* vroeg deze laatste.

— *Ja 't zeker,* gaf de gefopte tot antwoord.

— *Ik kan 't moeilijk gelooven, want ik peis da' g'er nie' kort genoeg bij geweest zijt... om ze te zien,* hernam Van Durme.

— *Hadt gij er verdomme zoo kort bij geweest als ik,* zei Naat, *ge zoudt gij nog meer geloopt hebben dan ik om weg te zijn.*

(Opgeteekend te Herzele in de Arestraat uit den volksmond)

BIJ DEN BAARD GEVANGEN.

Vóór eenige jaren werd ter gelegenheid van het Paaschfeest door den pastoor der parochie van Sint-Antelinckx een pater uit een klooster te Aalst ter hulp gevraagd om te komen biecht hooren.

De pater was een bejaard man en droeg, zooals al de paters van zijn orde, een langen grijzen baard.

Zekeren dag, toen bij den geestelijken medehelper vele geloovigen hun paaschplicht kwamen vervullen, bevond onder hen een knaap, die zich weinig bewust gevoelde van hetgeen hij te doen of te laten had.

Toen hij op zijn beurt tot den biechtstoel was genaderd en de eerwaarde pater het schuifraampje opende om hem te aanhooren, hield de geestelijke het hoofd zóó dicht bij het venstertje, dat zijn baard grootendels door het tralieluk stak.

Tijdens de ondervraging hield de knaap zonder het te willen de lange haren bij de toppen van de vingers vast en wanneer de pater na afloop het schuifje dichtschoof, had hij zichzelf bij den baard vastgespied.

Hoe lang de pater in deze ongemakkelijke positie gezeten heeft, heeft niemand ooit geweten, ook de jongen niet die er onvrijwillig de oorzaak van was!

ZANTEN

DE SCHALKTREKKERS

Ongeveer een halve eeuw geleden kon men in openbare groote ondernemingen de schalktrekkers aantreffen en dit in het bijzonder aan stroomen en rivieren, gevaarlijke waterwerken wààr zij zware gespitse palen in den grond heiden.

Den dag van heden worden die palen in den grond mechanisch vastgezet, het modernisme heeft het zoo gewild. Om dit werk uit te voeren, zijn er nog nauwelijks een drietal mannen noodig, maar eertijds moesten de aannemers van dergelijke werken hunnen toevlucht nemen tot de hulp van arbeiders en minstens over dertig man beschikken, wilden zij de paalplaatsing degelijk uitgevoerd zien.

Het tuig dat men toen gebruikte werd de *schalk* genoemd en bestond uit de volgende voorname deelen : eene schraag hebbend de vorm van een kruisvormig ineengewerkte houten stelling, ongeveer 5 meter hoog en spits uitlopend van wààr dit stel door vier uiteenlopende kabels aan den grond werd vastgehouden ; — eene katrol als hoofd in deze spits vastgewerkt ; — een stalen blok ongeveer zes honderd kilo zwaar welke den vorm had van een rechtstaanden baksteen en die van een touw voorzien was waarvan het ander uiteind door gezegde katrol terecht kwam om aldaar door dertig stevige koorden vastgehouden te worden. Al deze koorden hadden ongeveer de lengte der schraag. Om de *schalk* nu in werking te zetten, hadden de schalktrekkers voor zending allen te zamen, ieder aan het uiteinde zijner koord te trekken, zoodanig dat de koordenbos het touw door de katrol bracht op ongeveer twee meter lengte wat voor gevolg had de stalen blok naar de katrol te heffen. De schalktrekkers losten dan plots hunne koord en den blok plofte op den paal om dien eenige centimeter in den grond te stuwen. Om den regelmatigigen gang dezer werking te verzekeren, die uit twee deelen bestond — het trekken en het rusten — zongen de schalktrekkers een lied. Er werd niet gezongen als men trok, er werd enkel gezongen wanneer den stalen blok was nedergelooft. Gezamenlijk hieven zij eene enkel vers van het lied aan, en dan, als waren zij door een en dezelfde stuwkracht bewogen, trokken zij aan de koord, losten die plots om verder de tweede vers te zingen, en zoo voort.

De uitvoering van dergelijk werk was een echt schouwspel dat de nieuwsgierigheid van honderden menschen gaande maakte. Zij

was in het bijzonder aantrekkelijk omdat onder het werken een lied gezongen werd. En het was hier eene noodzakelijkheid: het zingen was den leidraad van dit rythmisch werk. Niet alleen in onze vlaamsche gewesten, maar ook bij onze naburen werd er gezongen. Zoo b.v. in Frankrijk alwaar de schalktrekkers, *frappeurs de pilotis* werden genoemd was de zang als volgt:

En voilà un...
Le joli un
Un s'en va
Ça ira
Deux revient
Ça va bien!

En nu werd getrokken. Zij zongen voort:

En voilà deux
Le joli deux
Deux s'en va
Ça ira
Trois revient
Ça va bien!

Weder werd er getrokken, en zoo ging het voort met werk en met zang.

Te onzent kennen wij twee liederen:

Het eerste:

Een en een is twee, twee en een is drij
is drij!

en men trok;

Drij en een is vier, vier en een is vijf
is vijf!

en zoo voort tot tien om opnieuw te beginnen.

Een tweede lied dat wij hebben kunnen opteekenen onder het dictaat van twee rustende schalktrekkers verblijvend in het stedelijk Lousbergsgesticht en dank aan de bereidwillige tusschenkomst van zijn sympathieken bestuurder, den heer Drubbel, luidt als volgt:

Ik ben met een aardig jong meisje getrouwd...
O, moest gij het weten, hoe dat 't mij berouwt...
Want ik vervloeke, ja, gansch dienen dag...
Dat ik haar voor den eersten keer zag...

Wanneer eene langere poos noodig werd geacht gaf de *schacht*
— dit is de ploegbaas — hiertoe het bevel.

Zij kan noch het stoppen of naaien...
En niets van het koken of braaën...
't Zenuiver (1) zuipen dat heeft zij lief...
Maar werken en is nie haar g'rief...

En de derde stroof zoo deftig mogelijk nedergepend :

En 't meeste van al wat dat er mij spijt...
Is dat zij hare *slaapmuts* (2) is kwijt...
Zij heeft *die* (2) verloren deur eenen soldaat...
Die alle nachten op schildwacht staat...

Emile ANDELHOF.

HET « KLODDEN GEVEN » EN HET « SCHERMINKELLEN »

In 1900 waren wij in Eekloo en wilden van de gelegenheid gebruik maken om ons te vergewissen over het bestaan aldaar, namelijk in de Boelaerestraat, van eene herberg met uithangbord « In den Leeuw van Vlaenderen » bij De Leeuw-Van Vlaenderen, als opschrift. Wij konden eerst aan zulk wonderbaar toeval, een uithangbord gelijkend aan een familienaam, moeilijk geloof hechten en wij gingen, mijn vriend en ik, op kijk-uit naar dit wonder.

Bij het naderen der herberg hadden wij opgemerkt dat klodden — afval van gezwingeld vlas — hier en daar op den steenweg lagen en naarmate wij de herberg naderden, hoe grooter de hoeveelheid werd welke wij onder de voeten vertrappeld vonden. Onze nieuwsgierigheid verdubbelde dus en wij besloten over die gestrooide klodden ons ook in te lichten. Eindelijk zagen wij de herberg : inderdaad het opschrift « In den Leeuw van Vlaenderen bij De Leeuw-Van Vlaenderen ». Het werk van den onvergetelijken Hendrik Conscience werd hier dus dubbel herdacht. Wij hadden dus vrede ermede.

De klodden wekten nu niet minder onze nieuwsgierigheid op. De klodden voor dewelke wij niet gekomen waren, vonden wij meest gestrooid omendom een alleenstaande boerenwoning, afgezonderd van den steenweg bij een overbuur van De Leeuw-Van Vlaenderen, links en rechts van den ingang van den boomgaard

(1) Genever.

(2) De man gebruikte een ander woord, van het mannelijk geslacht.

op een grooten afstand. Dit wekte meer en meer onze nieuwsgierigheid op en wij besloten, mijn vriend en ik, een pint bier te nutten bij De Leeuw, wat maar een voorwendsel moest zijn om ons over die klodden in te lichten.

Wij waren nog maar pas gezeten en hadden nauwelijks de vraag gesteld aan den herbergier « Wat liggen die klodden daar te doen op den steenweg? » of wij hoorden van uit zijn keuken eene vrouwenstem — die der leeuwin! — lachend uitroepend: « 't is wel te zien dat die heeren van hier niet zijn en de gewoonte der Eekloonaren niet kennen, zij zouden dit anders niet vragen! » en 't moederken *alias* mevrouw De Leeuw kwam uit de keuken om insgelijks achter de toonbank, naast haar man, plaats te nemen.

— Die heeren zijn zeker van Gent? begon *De Leeuw* (!)
Op ons bevestigend antwoord schertste *de leeuwin*:

— Ah, stropdragers dan!

— Ja, inderdaad stropdragers naar Eekloo gekomen om zich te « laten herbakken » was ons antwoord.

— Poets wederom poets, jubelde mijn gezel.

Wij schaterden alle vier van het lachen.

— Maar zeg mij nu toch eens, vrouw, wat liggen die klodden hier te doen in de straat? Worden die gestrooid om het dreunen van het gerij te dempen? Is hier misschien een zieke in de buurt? in Gent gebruikt men hiervoor *run*, soort van fijne vreemde boomschors.

— Wel, mijnheeren, er is hier geen kwestie van een zieken mensch maar wel integendeel van een gezonden! Luistert ik ga u dat vertellen. De zoon van onzen overbuur, een parochievrijer, heeft nog al lang het hof gemaakt aan een meiske en er kwam geen trouwen van; van wachten moede heeft zij hem « afgeschreven », « lange vrijagie is zelde mariage », zei ze. Zij heeft de gelegenheid gehad seffens een naarstigen braven jongen te kunnen trouwen en voor eenige dagen werd het koppel « afgeroepen » en toekomende week zal zij *madame* zijn. Kluchtspelers hebben het goed gevonden aan onzen overbuur zijne dwaling te herinneren en hebben hem een ander lief aan de hand gedaan!

— Wat zegt ge?

— Ja, ja, en 't is nog en snelle, zulle! Zie maar ginder in den boom op het hof! lachte *de leeuwin*.

En inderdaad wij zagen in een appelaar, naast de woonst een overgrootte pop gelijkend aan een jong meisje in den boom ge-

plaatst, klodden waren tot in de takken geworpen aan dewelke zij hingen.

— Dit is dezen nacht gebeurd terwijl iedereen sliep; kluchtspelers waakten en beijverden zich om onzen overbuur de « *Klodden te geven* ». Verstaat gij het nu?

— 't Is dus eene grove poets om met hem den spot te drijven.

— Natuurlijk, viel *de leeuw* nu in, en 't is nog niet gedaan: zij zullen hem nog wel komen « scherminkelen ».

— Scherminkelen? 'k Heb dat nog nooit gehoord, sprak mijn vriend.

— Wel ja, lachte *de leeuwin*, hem een serenade charivari komen geven, door middel van geklop op ketels en emmers, groote blikken doozen, op ijzeren potten en pannen en schijven op schijven dat het hooren en zien zal vergaan, zij zullen wel een leven komen maken, wacht maar!

— Wachten, moederken, wachten kunnen wij niet, wij moeten naar Gent!

Wij lachten allen.

Ik knipoogde eens naar mijn gezelschap als teeken van vertrek, wij ledigden onze pint, 'k betaalde het gelag, wij bedankten *leeuw en leeuwin* en togen voldaan naar het station.

Emile ANDELHOF.

AFTELRIJMKEN

Duimken
Kakt een pruimken;
Hij was zoo blijë,
Hij kakt er drijë;
Hij wil die bezie(e)n
Hij kakt er tien(e);
Hij was zoo verwonderd,
Hij kakt er honderd;
Hij was zoo dul,
En hij kakt g'heel zijn broekje vul!

Dit aftelrijmken werd op de volgende manier uitgevoerd:
Wijzend met den wijsvinger naar den rechten pink van het kind: « duimken »;

Wijzend naar het ringvingertje: « Kakt een pruimken »;

Wijzend naar het middenvingertje: « Hij was zoo blijë »;

Wijzend naar het wijsvingertje: « Hij kakt er drijë »;

Wijzend naar het duimken : « Hij wil die beziën(e) » ;
Wijzend naar het duimken van het linkerhandje : « Hij kakt er tien(e) » ;
Wijzend naar het wijsvingertje : « Hij was zoo verwonderd » ;
Wijzend naar het middenvingertje : « Hij kakt er honderd » ;
Wijzend naar het ringvingertje : « Hij was zoo dul » ;
En wijzend naar de linkerpink : « En hij kakte g'heel zijn broekje vul » .
Men mag dit aftelrijmken ook aanvangen wijzend op een der duimkens.

Emile ANDELHOF.

